

OŚRODEK
ROZWOJU
EDUKACJI

Teresa Janicka-Panek

Monitorowanie
(skuteczne i nieuciążliwe)
podstawy programowej
wychowania przedszkolnego
i edukacji wczesnoszkolnej

Wydawca:

Ośrodek Rozwoju Edukacji
Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
tel. +48 22 345 37 00
fax +48 22 345 37 70

Publikacja powstała w ramach projektu „Wdrożenie podstawy programowej kształcenia ogólnego w przedszkolach i szkołach”

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

MINISTERSTWO
EDUKACJI
NARODOWEJ

ORE OŚRODEK
ROZWOJU
EDUKACJI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Publikacja współfinansowana przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

EGZEMPLARZ BEZPŁATNY

Łamanie, korekta, przygotowanie wersji elektronicznej:
Agencja Reklamowo-Wydawnicza A. Grzegorzczak
www.grzeg.com.pl

Szanowny Czytelniku,

Dziękujemy za zainteresowanie kolejną publikacją opracowaną w Ośrodku Rozwoju Edukacji. Przedstawione w niej materiały, opinie i przykładowe rozwiązania są pochodną wiedzy i doświadczenia oraz poglądów jej Autorów – i w naszej opinii – mogą stać się wartościowymi wskazówkami dla nauczycieli. Jednocześnie wyrażamy przekonanie, że każda szkoła i nauczyciel ma prawo do podejmowania autonomicznych decyzji w sprawie sposobu planowania i monitorowania ich pracy, a jedynym ograniczeniem tej autonomii są przepisy prawa oświatowego i niesprzeczne z nim procedury wewnątrzszkolne.

Z poważaniem
Zespół Projektowy

Spis treści

Wprowadzenie	5
Pojęcie podstawy programowej i jej znaczenie w pracy przedszkola/szkoły	9
Zagadnienie monitorowania realizacji podstawy programowej; monitoring zewnętrzny i wewnętrzny	11
Obszary monitorowania podstawy programowej	16
Obszary monitorowania w przedszkolu	16
Obszary monitorowania w klasach I-III	18
Metody, techniki i narzędzia monitoringu	20
Narzędzia monitorowania w przedszkolu	23
Narzędzia monitorowania w klasach I-III	32
Rola i zadania dyrektora przedszkola/szkoły w procesie sprawowania nadzoru pedagogicznego i monitorowania podstawy programowej	39
Znaczenie współpracy dyrektora przedszkola/szkoły z nauczycielami (zespołami zadaniowymi) w procesie monitorowania podstawy programowej	41
Kompetencje dyrektora przedszkola/szkoły i nauczycieli przydatne w monitorowaniu podstawy programowej	42
Interpretowanie i wykorzystywanie wniosków z monitorowania podstawy programowej w celu oceny postępów rozwoju dziecka (w przedszkolu) i ucznia (w szkole) oraz oceny edukacyjnej roli przedszkola/szkoły	44
Postulaty dla rady pedagogicznej przedszkola/szkoły w zakresie określania obszarów doskonalenia i wspomaganie (samokształcenia) oraz kierunków rozwoju placówki	46
Bibliografia	50
Aneksy	53
Aneks 1	53
Aneks 2	63

Wprowadzenie

W projektowaniu nowej koncepcji edukacji ważne są: przyjęcie określonej teorii rozwoju człowieka, określenie koncepcji dziecka, wyznaczenie roli nauczyciela w rozwoju dziecka, wreszcie opracowanie koncepcji programu nauczania oraz wychowania i wypracowanie sposobów badania efektów pracy oraz oceny tych efektów.

Zagadnieniem podjętym w niniejszym *Poradniku* jest właśnie badanie efektów edukacyjnych rozumianych jako monitorowanie realizacji podstawy programowej w przedszkolu i w klasach I-III szkoły podstawowej w kontekście najbardziej aktualnych i uznanych założeń pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej.

Zadanie monitorowania podstawy programowej wynika (formalnie) z nadzoru pedagogicznego, (praktycznie i etycznie) z odpowiedzialności zawodowej za rozwój dziecka/ucznia, skutecznego przygotowywania się do pracy dydaktyczno-wychowawczo-opiekuńczej (z akcentem na 2 ostatnie funkcje w przedszkolu).

Rozporządzenie MEN 7 października 2009 r. w sprawie nadzoru pedagogicznego (Dz.U. Nr 168, poz. 1344 z późn. zm. (Dz.U. z 2013 r., poz. 560) – Załącznik – Wymagania wobec szkół i placówek... – zawiera zapisy dotyczące obowiązku monitorowania realizacji podstawy programowej.

I. Wymagania wobec przedszkoli

Do wyżej wymienionych wymagań podano zoperacjonalizowane kryteria na poziomie D i B.

Wymaganie	Charakterystyka wymagania na poziomie D	Charakterystyka wymagania na poziomie B
Procesy wspomaganie rozwoju i edukacji dzieci są zorganizowane w sposób sprzyjający uczeniu się	Procesy wspomaganie rozwoju i edukacji dzieci są podporządkowane indywidualnym potrzebom edukacyjnym i rozwojowym oraz możliwościom psychofizycznym dzieci. Procesy wspomaganie rozwoju i edukacji dzieci są planowane, monitorowane i doskonalone. Wnioski z monitorowania są wykorzystywane w planowaniu i realizowaniu tych procesów. Stosowane metody pracy są dostosowane do potrzeb dzieci i grupy przedszkolnej.	Wdrażane wnioski z monitorowania procesów wspomaganie rozwoju i edukacji dzieci podnoszą efektywność tych procesów. W przedszkolu stosuje się nowatorskie rozwiązania służące rozwojowi dzieci.
Dzieci nabywają wiadomości i umiejętności określonych w podstawie programowej	Podstawa programowa wychowania przedszkolnego jest realizowana z wykorzystaniem zalecanych warunków i sposobów jej realizacji. W przedszkolu monitoruje się i analizuje osiągnięcia każdego dziecka, z uwzględnieniem jego możliwości rozwojowych, formuluje się i wdraża wnioski z tych analiz.	Wdrażane wnioski z monitorowania i analizowania osiągnięć dzieci przyczyniają się do rozwijania ich umiejętności i zainteresowań. Modyfikowane w przedszkolu programy wychowania przedszkolnego uwzględniają wnioski z monitorowania i analizowania osiągnięć dzieci oraz rozwój ich zainteresowań.
Przedszkole wspomaga rozwój dzieci, z uwzględnieniem ich indywidualnej sytuacji	W przedszkolu rozpoznaje się możliwości psychofizyczne i potrzeby rozwojowe oraz sytuację społeczną każdego dziecka. Informacje z przeprowadzonego rozpoznania są wykorzystywane w realizacji działań edukacyjnych.	W opinii rodziców wsparcie otrzymywane w przedszkolu odpowiada potrzebom ich dzieci.

Wymaganie	Charakterystyka wymagań na poziomie D	Charakterystyka wymagań na poziomie B
	Zajęcia rewalidacyjne dla dzieci niepełnosprawnych oraz zajęcia specjalistyczne są odpowiednie do rozpoznanych potrzeb każdego dziecka. Przedszkole współpracuje z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi i innymi podmiotami świadczącymi poradnictwo i pomoc dzieciom, zgodnie z ich potrzebami i sytuacją społeczną. W przedszkolu są realizowane działania antydyskryminacyjne obejmujące całą społeczność przedszkola.	
Nauczyciele współpracują w planowaniu i realizowaniu procesów edukacyjnych	Nauczyciele pracują zespołowo. Wspólnie planują przebieg procesów edukacyjnych i analizują efekty swojej pracy.	Nauczyciele wspólnie rozwiązują problemy, doskonalą metody i formy współpracy. Nauczyciele pomagają sobie nawzajem w ewaluacji i doskonaleniu własnej pracy.
Rodzice są partnerami przedszkola	Przedszkole pozyskuje i wykorzystuje opinie rodziców na temat swojej pracy. W przedszkolu współpracuje się z rodzicami na rzecz rozwoju ich dzieci. Rodzice współdecydują w sprawach przedszkola i uczestniczą w podejmowanych działaniach.	W przedszkolu są realizowane inicjatywy rodziców na rzecz rozwoju dzieci i przedszkola.
Przedszkole w planowaniu pracy uwzględnia wnioski z analizy badań zewnętrznych i wewnętrznych	W przedszkolu analizuje się wyniki badań zewnętrznych i wewnętrznych dotyczących wspomagania rozwoju i edukacji dzieci. Nauczyciele planują i podejmują działania edukacyjne i wychowawcze z uwzględnieniem wyników badań zewnętrznych i wewnętrznych oraz wniosków z tych badań, w tym ewaluacji zewnętrznej i wewnętrznej. Działania prowadzone przez przedszkole są monitorowane i analizowane, a w razie potrzeb – modyfikowane.	W przedszkolu wykorzystuje się wyniki badań zewnętrznych i prowadzi badania wewnętrzne, odpowiednio do potrzeb przedszkola, w tym badania osiągnięć dzieci, które zakończyły wychowanie przedszkolne.

Jak zauważa Bolesław Niemierko¹: „monitorowanie planów dydaktycznych nauczycieli stanowi jeden z wielu elementów nadzoru pedagogicznego dyrektora nad realizacją podstawy programowej. Sposób monitorowania należy do autonomicznych decyzji dyrektora. Ważne jest jednak to, że propozycje planów dydaktycznych, oprócz elementarnej założenia, że muszą być spójne z treściami podstawy programowej – zarówno nowej, jak i starej – powinny określać – w myśl zasad skutecznej dydaktyki – drogi osiągania celów ogólnych i szczegółowych zawartych w podstawie programowej i innych celów zaplanowanych przez nauczyciela. Dobry plan dydaktyczny powinien zawierać wszystkie cele edukacyjne wskazane podstawą programową – ogólne i szczegółowe, a wskazane w nim sposoby osiągania celów powinny być realne, wykonalne i skuteczne, aby ułatwić uzyskiwanie pożądanego wyników procesu edukacyjnego”.

Monitorowanie realizacji podstawy programowej to zadania nauczyciela i dyrektora. Działania te, ich jakość, sposób realizowania i dokumentowania są przedmiotem nadzoru pedagogicznego wewnętrznego i zewnętrznego, autoewaluacji, ewaluacji wewnętrznej i zewnętrznej.

¹ B. Niemierko, *Podręcznik skutecznej dydaktyki, Rozdz. Plan jako wytyczne działania*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007, s. 170-199.

Podstawa programowa kształcenia ogólnego określa obowiązujący w całej Polsce jednolity wykaz treści kształcenia (celów, tematyki, procedur osiągania wspomnianych celów, efektów edukacyjnych) oraz sprzyjające rozwojowi dzieci/uczniów zalecane warunki realizacji.

W podstawie programowej, (Dz.U. z 2012 r., poz. 977), zapisanej tym razem językiem efektów, zamieszczono przewidywane osiągnięcia dzieci (w przedszkolu) i uczniów (w szkole). W wychowaniu przedszkolnym treści kształcenia/efekty umieszczono w 15 obszarach edukacyjnych, natomiast w klasach I-III w blokach zwanych edukacjami, np. edukacja polonistyczna, matematyczna, plastyczna.

Wskazania praktyczne dla nauczycieli wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej, których respektowanie w praktyce pedagogicznej również podlega monitorowaniu, zawarto w części końcowej podstawy programowej (zalecane warunki i sposób realizacji).

Cytowane *Rozporządzenie w sprawie nadzoru pedagogicznego* (Dz.U. Nr 168, poz. 1324) z późniejszymi zmianami (Dz.U. z 2013 r., poz. 560 – Załącznik – **Wymagania wobec szkół i placówek...** – zawiera zapisy dotyczące obowiązku sprawdzania realizacji podstawy programowej w szkole podstawowej, w tym w klasach I-III. Do wyżej wymienionych wymagań podano niezbędne kryteria na poziomie D i B.

Wymaganie	Charakterystyka wymagania na poziomie D	Charakterystyka wymagania na poziomie B
Uczniowie nabywają wiadomości i umiejętności określonych w podstawie programowej	<p>W szkole lub placówce realizuje się podstawę programową z uwzględnieniem osiągnięć uczniów z poprzedniego etapu edukacyjnego. Podstawa programowa jest realizowana z wykorzystaniem zalecanych warunków i sposobów jej realizacji.</p> <p>W szkole lub placówce monitoruje się i analizuje osiągnięcia każdego ucznia, z uwzględnieniem jego możliwości rozwojowych, formułuje się i wdraża wnioski z tych analiz.</p>	<p>Wdrażane wnioski z monitorowania i analizowania osiągnięć uczniów przyczyniają się do wzrostu efektów uczenia się i osiągania różnorodnych sukcesów edukacyjnych uczniów. Wyniki analizy osiągnięć uczniów, w tym uczniów, którzy ukończyli dany etap edukacyjny, potwierdzają skuteczność podejmowanych działań dydaktyczno-wychowawczych. Uczniowie odnoszą sukces na wyższym etapie kształcenia lub na rynku pracy.</p>
Szkoła lub placówka wspomaga rozwój uczniów, z uwzględnieniem ich indywidualnej sytuacji	<p>W szkole lub placówce rozpoznaje się możliwości psychofizyczne i potrzeby rozwojowe, sposoby uczenia się oraz sytuację społeczną każdego ucznia. Zajęcia rozwijające zainteresowania i uzdolnienia, zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze i specjalistyczne organizowane dla uczniów wymagających szczególnego wsparcia w rozwoju lub pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz zajęcia rewalidacyjne dla uczniów niepełnosprawnych są odpowiednie do rozpoznanych potrzeb każdego ucznia. Szkoła lub placówka współpracuje z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi i innymi podmiotami świadczącymi poradnictwo i pomoc uczniom, zgodnie z ich potrzebami i sytuacją społeczną. W szkole lub placówce są realizowane działania antydyskryminacyjne obejmujące całą społeczność szkoły lub placówki.</p>	<p>W szkole lub placówce są prowadzone działania uwzględniające indywidualizację procesu edukacji w odniesieniu do każdego ucznia. W opinii rodziców i uczniów wsparcie otrzymywane w szkole lub placówce odpowiada ich potrzebom.</p>

Wymaganie	Charakterystyka wymagania na poziomie D	Charakterystyka wymagania na poziomie B
Nauczyciele współpracują w planowaniu i realizowaniu procesów edukacyjnych	Nauczyciele, w tym nauczyciele pracujący w jednym oddziale, współpracują ze sobą w planowaniu, organizowaniu, realizowaniu i modyfikowaniu procesów edukacyjnych. Wprowadzanie zmian dotyczących przebiegu procesów edukacyjnych (planowanie, organizacja, realizacja, analiza i doskonalenie) następuje w wyniku ustaleń między nauczycielami.	Nauczyciele wspólnie rozwiązują problemy, doskonalą metody i formy współpracy. Nauczyciele pomagają sobie nawzajem w ewaluacji i doskonaleniu własnej pracy.
Szkoła lub placówka, organizując procesy edukacyjne, uwzględni wnioski z analizy wyników sprawdzianu	W szkole lub placówce analizuje się wyniki sprawdzianu i egzaminów oraz wyniki ewaluacji zewnętrznej i wewnętrznej. Analizy prowadzą do formułowania wniosków i rekomendacji, na podstawie których nauczyciele planują i podejmują działania. Działania prowadzone przez szkołę lub placówkę są monitorowane i analizowane, a w razie potrzeb – modyfikowane.	W szkole lub placówce wykorzystuje się wyniki badań zewnętrznych i prowadzi badania wewnętrzne, odpowiednio do potrzeb szkoły lub placówki, w tym badania osiągnięć uczniów i losów absolwentów.
Zarządzanie szkołą lub placówką służy jej rozwojowi	Zarządzanie szkołą lub placówką koncentruje się na wychowaniu, nauczaniu i uczeniu się oraz zapewnieniu warunków odpowiednich do realizacji tych zadań. Zarządzanie szkołą lub placówką sprzyja indywidualnej i zespołowej pracy nauczycieli oraz doskonaleniu zawodowemu. Ewaluacja wewnętrzna jest przeprowadzana wspólnie z nauczycielami. W procesie zarządzania, w oparciu o wnioski wynikające z nadzoru pedagogicznego, podejmuje się działania służące rozwojowi szkoły lub placówki.	Zarządzanie szkołą lub placówką prowadzi do podejmowania nowatorskich działań, innowacji i eksperymentów. Zarządzanie szkołą lub placówką sprzyja udziałowi nauczycieli i innych pracowników szkoły lub placówki oraz uczniów i rodziców w procesie podejmowania decyzji dotyczących szkoły lub placówki. Dyrektor podejmuje skuteczne działania zapewniające szkole lub placówce wspomaganie zewnętrzne odpowiednie do jej potrzeb.

Adresatami *Poradnika* są dyrektorzy (wicedyrektorzy) i nauczyciele wychowania przedszkolnego oraz edukacji wczesnoszkolnej, a także pracownicy organu nadzorującego – wzytatorzy, ewaluatorzy i ci, którzy pełnią funkcje kontrolne. **Dzięki rozwiązaniom proponowanym w *Poradniku* dyrektorzy wspólnie z nauczycielami mogą przygotować koncepcję monitorowania podstawy programowej na wybrany okres w ramach edukacji wewnętrznej.**

Proszę nie traktować rozwiązań zawartych w tej publikacji jako jedynych i ostatecznych. Są one bowiem tylko pewną propozycją. Mam nadzieję, że będą źródłem twórczych inspiracji i doprowadzą do wniosku, że warto monitorować realizację podstawy programowej w sposób nieuciążliwy i skuteczny.

Pojęcie podstawy programowej i jej znaczenie w pracy przedszkola/szkoły

Podstawa programowa wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej opisuje proces wspomaganie rozwoju i edukacji dzieci oraz uczniów w klasach I-III. Podstawa programowa dla klas I-III jest swoistą kontynuacją celów określonych dla wychowania przedszkolnego, a także zamysł konstrukcji respektuje wiedzę z psychologii rozwojowej ujętą syntetycznie w sformułowanie – rozwój nieharmonijny (dysharmonijny), indywidualna logika rozwoju.

Obowiązująca podstawa programowa skupia się głównie na rodzaju wiedzy i umiejętności, które dziecko lub uczeń powinien osiągnąć w kolejnych etapach nauki. Punkt ciężkości przeniesiony został z zadań przedszkola oraz szkoły i nauczyciela na efektywność kształcenia, zaś autonomii nauczyciela pozostawiono drogę dojścia do pożądanego efektów.

Precyzyjny opis stawianych wymagań ma zapewnić spójność wyników edukacji w obrębie całego szkolnictwa, ale pozostawia nauczycielom większą swobodę w kwestii sposobów nauczania i wychowania. Nowa podstawa programowa daje nauczycielom dużą autonomię w zakresie wyboru programu, metod, form i środków kształcenia, umożliwiając ich dostosowanie do indywidualnych potrzeb i możliwości poszczególnych dzieci oraz uczniów.

W zadaniach szkoły odnajdujemy zdanie, które stanowi swoiste nawiązanie do założeń konstruktywistycznych: „Zadaniem szkoły jest realizowanie programu nauczania skoncentrowanego na dziecku, na jego indywidualnym tempie rozwoju i możliwościach uczenia się, (...), rozwijanie predyspozycji i zdolności poznawczych dziecka, kształtowanie u dziecka pozytywnego stosunku do nauki oraz rozwijanie ciekawości w poznawaniu otaczającego świata i w dążeniu do prawdy”.

Podobne nawiązanie dostrzegamy w celach kształcenia: „celem edukacji wczesnoszkolnej jest wspomaganie dziecka w rozwoju (...) Całościowe ujęcie osobowości dziecka jako adresata oddziaływań wychowawczych i dydaktycznych, zauważalne w sformułowaniu „szkoła łagodnie wprowadza uczniów w świat wiedzy, dbając o ich harmonijny rozwój intelektualny, etyczny, emocjonalny, społeczny i fizyczny”.

Wśród celów kształcenia ogólnego w szkole podstawowej zauważymy wskazanie, by treści kształcenia były bliskie dzieciom – „przyswojenie przez uczniów podstawowego zasobu wiadomości na temat faktów, zasad, teorii i praktyki, dotyczących przede wszystkim tematów i zjawisk bliskich doświadczeniom dziecka”.

Przejawem troski o rozwój ucznia oraz uwzględnieniem potrzeby stosowania zasady indywidualizacji pracy z uczniem są kolejne zapisy w podstawie programowej.

W *Zalecanych warunkach i sposobach realizacji* przeczytamy: „Należy zadbać o adaptację dzieci do warunków szkolnych, w tym o ich poczucie bezpieczeństwa. Czas trwania okresu adaptacyjnego określa nauczyciel, biorąc pod uwagę potrzeby dzieci”.

W odniesieniu do edukacji matematycznej odnajdujemy wskazanie: „W pierwszych miesiącach nauki w centrum uwagi jest wspomaganie rozwoju czynności umysłowych ważnych dla uczenia się matematyki. Dominującą formą zajęć są w tym czasie zabawy, gry i sytuacje zadaniowe, w których dzieci manipulują specjalnie dobranymi przedmiotami, np. liczmanami”².

Podkreśla się w celach kształcenia konieczność „zdobycia przez uczniów umiejętności wykorzystywania posiadanych wiadomości podczas wykonywania zadań i rozwiązywania problemów”.

² Szczegóły z tego zakresu znajdują Czytelnicy w literaturze autorstwa E. Gruszczyk-Kolczyńskiej (2011, 2012).

Nowa podstawa programowa wychowania przedszkolnego, w części dotyczącej zalecanych warunków i sposobu realizacji tej podstawy stanowi, że zadaniem nauczycieli przedszkoli jest prowadzenie obserwacji pedagogicznych w celu poznania możliwości i potrzeb rozwojowych dzieci i przeprowadzenia analizy gotowości dziecka do podjęcia nauki w szkole. Program wychowania przedszkolnego, który jest praktycznym dokumentem mającym pomóc nauczycielowi w zorganizowaniu procesu nauczania, powinien uwzględniać metody przeprowadzania analizy gotowości dziecka do podjęcia nauki w szkole (diagnoza przedszkolna). Diagnoza jest podstawą wszelkich działań dydaktyczno-wychowawczych, a zatem powinna być uwzględniona we wszystkich dokumentach programowych, metodycznych i organizacyjnych.

Zapis treści kształcenia ma **charakter czynnościowy**, przez co podkreśla się znaczenie działalności uczniów. Dowodzą tego czasowniki zastosowane do opisu efektów edukacji: obserwuje, opisuje, nazywa, mierzy, waży, wyjaśnia, odmierza, porządkuje, porównuje itd.

Podstawa programowa została podana w języku wymagań (efektów, celów), natomiast **autonomii nauczyciela** pozostawia się zaplanowanie drogi osiągnięcia wspomnianych efektów. W oparciu o wskazane efekty nauczyciel zaplanuje zajęcia, których wartość edukacyjna będzie zróżnicowana, uwarunkowana wieloczynnikowo. Może się okazać (nie musi), że uzyskanie założonych efektów nie będzie możliwe lub nastąpi na poziomie niezadowalającym.

Przytoczenie wybranych zapisów z podstawy programowej wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej służy temu, by podkreślić ich znaczenie dla efektywności kształcenia i wspierania dzieci w rozwoju, ale też by w kolejnych rozdziałach *Poradnika* zauważyć, że wspomniane kluczowe zapisy podstawy są przedmiotem monitorowania.

Adresatami podstawy programowej obok nauczycieli są rodzice dzieci/uczniów (język podstawy). Opinie rodziców mogą być brane pod uwagę w procesie monitorowania podstawy programowej.

Literatura pedagogiczna i pedeutologiczna odnotowała wiele krytyk na temat organizacji i realizacji procesu wychowania w przedszkolu i procesu kształcenia w szkole.

W kontekście krytyki metodyki i praktyki nauczania początkowego rodzi się pytanie o jakość wdrożenia podstawy programowej, o sposób przygotowania nauczycieli, o modyfikację systemu kształcenia i przygotowywania kandydatów do zawodu nauczyciela. Pytania te stawia wielu wybitnych pedagogów: J. Bałachowicz, M. Dudzikowa, K. Duraj-Nowakowa, E. Gruszyk-Kulczyńska, E. Zielińska, A. Klim-Klimaszewska, D. Klus-Stańska, H. Kwiatkowska, T. Lewowicki, M. Łobocki, J. Niemiec, W. Puślecki, B. Raclawski, B. Śliwerski, B. Wilgocka-Okoń, L. Witkowski i wielu innych autorów (teoretyków, praktyków i empiryków).

Podstawa programowa stanowi dla nauczyciela wychowania przedszkolnego i klas I-III źródło wiedzy o przewidywanych (uśrednionych) wynikach kształcenia na danym etapie edukacyjnym. Określona jest w formie prawa oświatowego – rozporządzenia ministra edukacji narodowej – ze wskazaniem do jednolitego kształcenia. To swoista norma pożądanych efektów edukacyjnych to „standard” wychowania i kształcenia na danym etapie. Respektowanie zasad pedagogicznych przez nauczycieli nada realizowanej podstawie programowej znamiona indywidualizacji i nowatorstwa. W procesie monitorowania realizacji podstawy programowej warto zwrócić uwagę na uzyskiwane i uzyskane efekty, a także na warunki realizowania zajęć i respektowanie przez nauczycieli (przedszkole i szkołę) doniesień nowoczesnej dydaktyki przedszkolnej i wczesnoszkolnej.

Zagadnienie monitorowania realizacji podstawy programowej; monitoring zewnętrzny i wewnętrzny

Założenie nowego modelu pedagogicznego wprowadza 3 następujące formy nadzoru:

- **ewaluacja** działalności edukacyjnej szkół i placówek,
- **kontrola** przestrzegania przepisów prawa dotyczących działalności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej,
- **wspomaganie** pracy szkół i placówek w zakresie ich działalności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej oraz innej działalności statutowej (Dz.U. z 2009 r. Nr 168, poz.1324, z późniejszymi zmianami) (Dz.U. z 2013 r., poz. 560).

Dyrektor jest zobowiązany do sprawowania nadzoru pedagogicznego w przedszkolu/szkole, a m.in. do nadzoru nad:

- realizacją podstaw programowych,
- realizacją szkolnych planów nauczania,
- realizacją programów nauczania,
- prowadzoną działalnością innowacyjną i eksperymentalną,
- bezpieczeństwem dzieci w przedszkolu i uczniów w szkole.

Nadzór pedagogiczny dyrektora organizowany jest w oparciu o:

- wyniki ewaluacji wewnętrznej,
- wnioski z ewaluacji zewnętrznej,
- wnioski z pracy nauczycieli – obserwację zajęć,
- wnioski z doskonalenia zawodowego nauczycieli,
- wnioski z diagnoz,
- potrzeby przedszkola/szkoły określane w oparciu o koncepcję edukacyjną, potrzeby uczniów, nauczycieli i rodziców.

Istotą zmiany jest odejście od tradycyjnego (instrumentalnego) ujęcia nadzoru pedagogicznego jako działalności diagnostyczno-oceniającej i wspomagającej na rzecz rozumienia ukierunkowanego na przedmiot tego nadzoru, ze szczególnym uwzględnieniem analizy i oceny efektów działalności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej oraz innej działalności statutowej szkół i placówek.

Zgodnie z paragrafem 5 nadzór pedagogiczny jest sprawowany z uwzględnieniem:

- jawności wymagań,
- współdziałania organów sprawujących nadzór pedagogiczny z organami prowadzącymi szkołę lub placówkę, dyrektorami szkół i placówek oraz nauczycielami,
- tworzenia warunków sprzyjających rozwojowi szkół i placówek,
- pozyskiwania informacji zapewniających obiektywną i pełną ocenę działalności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej oraz innej działalności statutowej szkoły lub placówki.

§ 6. Formami nadzoru pedagogicznego są:

- ewaluacja,
- kontrola,
- wspomaganie.

§ 7.1. Ewaluacja zewnętrzna jest przeprowadzana w następujących obszarach:

- efekty działalności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej oraz innej działalności statutowej szkoły lub placówki,
- procesy zachodzące w szkole lub placówce,

- funkcjonowanie szkoły lub placówki w środowisku lokalnym, w szczególności w zakresie współpracy z rodzicami uczniów,
- zarządzanie szkołą lub placówką.

2. Ewaluacja zewnętrzna obejmuje:

- zbieranie i analizowanie informacji w obszarach wymienionych w ust. 1,
- ustalanie poziomu spełniania przez szkołę lub placówkę wymagań.

Rozporządzenie wprowadza 2 rodzaje ewaluacji:

- ewaluację zewnętrzną, prowadzoną przez organ nadzoru,
- ewaluację wewnętrzną, prowadzoną przez dyrektora szkoły lub placówki, we współpracy z nauczycielami.

Definicje powyższe mają cechy wspólne – opisują pewien proces, na który składają się:

- zbieranie danych,
- analiza zebranych informacji,
- wyciąganie wniosków,
- formułowanie rekomendacji co do decyzji, jakie powinny być podjęte.

Jest to proces nierozzerwalnie związany z wartościowaniem, a do tego potrzebne są kryteria opisujące wartości, do których odnosi się w ewaluacji.

Ewaluacja w szkole to systematyczne gromadzenie, porządkowanie i ocena danych dotyczących dokumentów, działań i osób³.

Evaluation (ang.) to badanie czegoś w celu wydania sądu o jego wartości, jakości, ważności czy stanie. Znaczący więc tyle co „badanie oceniające” (...). Ewaluacja jakości działalności edukacyjnej szkół i placówek ma więc określać stopień spełnienia przez szkołę lub placówkę wymagań stawianych przez państwo na podstawie oceny przebiegu, a także efektów podejmowanych działań dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych oraz warunków działania szkoły lub placówki, jakości zarządzania i jej funkcjonowania w środowisku lokalnym.

Ocena ta z jednej strony ma służyć każdej szkole i placówce, przynosząc informacje o tym, co należy poprawić, doskonalić, aby szkoła lub placówka jak najlepiej realizowała wyznaczone zadania (...)⁴.

Monitorowanie to zorganizowany sposób obserwacji, zwykle ciągły i długoterminowy.

Monitorowanie – należy przez to rozumieć działania prowadzone w szkole lub placówce obejmujące zbieranie i analizę informacji o działalności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej oraz innej działalności statutowej szkoły lub placówki” (Dz.U. z 2013 r., poz. 560).

Monitorowanie podstawy programowej przez nauczycieli bądź dyrektora przedszkola/szkoły to przejaw autokontroli i kontroli oraz bieżąca analiza realizacji treści kształcenia (programu kształcenia) w kontekście osiągnięć edukacyjnych dzieci w przedszkolu i uczniów w szkole.

Monitorowanie to możliwość uzyskania odpowiedzi na następujące pytania:

1. Czy nauczyciel zaplanował realizację zajęć zgodną z podstawą programową (z wybranym i adekwatnym do podstawy programem nauczania i wychowania)?
2. Czy i w jakim zakresie nauczyciele przestrzegają zaleceń realizacji podstawy programowej?
3. Jakie efekty edukacyjne (postępy) daje realizacja podstawy programowej w zakresie uogólnionym (cała grupa), a jakie – w ujęciu indywidualnym (jednostkowym)?

³ Suckiel i in., *Nadzór dyrektora szkoły nad nową podstawą programową*, FORUM, sp. z o.o., Poznań 2009 (aktualizacja 2010).

⁴ Ibidem.

4. Jakie sposoby wspierania dziecka/ucznia w rozwoju stosują nauczyciele? Jaka jest skuteczność stosowanych sposobów wsparcia w praktyce pedagogicznej?
5. O jakie treści należałoby wzbogacić podstawę programową, uszczegółowić, by stanowiła precyzyjne i zgodne z osiągnięciami nowoczesnej dydaktyki źródło wiedzy o efektach kształcenia?

Monitorowanie podstawy programowej może mieć wymiar zewnętrzny i wewnętrzny, w zależności od tego, kto jest podmiotem sprawdzającym.

Biorąc pod uwagę ten pierwszy rodzaj, należy wskazać jako realizatorów kuratoria oświaty. Te instytucje monitorują w ujęciu ogólnopolskim wybrane kategorie pedagogiczne, m.in. realizację podstawy programowej. Głównymi metodami badania realizacji podstawy programowej są: ankietowanie, analiza dokumentów, badania efektów (testy pedagogiczne), obserwacja (zajęć).

Osoby, o których mowa w § 23 ust. 1 pkt 2 lit. c, przeprowadzające w szkole lub placówce czynności z zakresu nadzoru pedagogicznego, mogą monitorować pracę szkoły lub placówki w zakresie ustalonym na dany rok szkolny przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania w podstawowych kierunkach polityki oświatowej państwa (...) (Dz.U. z 2013 r., poz. 560 dodany §17a).

Monitoring wewnętrzny jest zobowiązany prowadzić dyrektor przedszkola/szkoły, współdziałając z nauczycielami (zespołami nauczycieli) oraz sami nauczyciele (autoewaluatorzy, refleksyjni praktycy). Istotne jest, by nauczyciele znali dokładnie obowiązującą podstawę programową, potrafili interpretować jej zapisy, wykazali się umiejętnością operacjonalizowania efektów edukacyjnych – celów szczegółowych umożliwiających osiągnięcie celów głównych i etapowych. Uwzględnianie w bieżącej pracy pedagogicznej treści zawartych w podstawie uchroni dzieci przed skutkami rutyny zawodowej, a nauczycieli skłoni do przemyśleń i poszukiwania optymalnych sposobów i warunków realizacji.

Monitorowanie podstawy programowej – z uwagi na swoisty przebieg przypomina badania w działaniu.

Obserwując pracę pedagogiczną współczesnych nauczycieli wychowania przedszkolnego i nauczania początkowego, m.in. czynności zawodowe dotyczące diagnozy, ewaluacji, analizy i rozwiązywania różnych przypadków edukacyjnych, można zadać pytanie, czy te czynności nie noszą znamion badania w działaniu? **Współczesne przedszkola i szkoły są interesującym obszarem uprawiania badań pedagogicznych, określanych badaniami w działaniu, badaniami porównawczymi, np. diagnoza wstępna i końcowa.**

Badania w działaniu to koncepcja stworzona przez Kurta Lewina (*cykliczna, spirala*). W nazwie zawarto istotę przebiegu tego badania. Wyróżnia się w nim następujące czynności/etapy:

1. Pojawienie się/dostrzeżenie problemu – czy nauczyciele realizują obowiązującą podstawę programową?
2. Rozpoznanie go (zebranie informacji).
3. Stworzenie głównego planu działań (ewaluacja wewnętrzna).
4. Wprowadzenie planu w życie.
5. Wnioski z ewaluacji.
6. Stworzenie planu naprawy (doskonalenie planu wcześniejszego), faza powtórnego planowania (koncepcja zmodyfikowana przez S. Kemmisa, 1980).

Wydaje się, że małe jest zainteresowanie środowisk naukowych tego rodzaju badaniami oraz brak jest pogłębionych studiów nad tym zagadnieniem, a tymczasem praktyka pedagogiczna jest źródłem owocnych tematów badań⁵.

⁵ Zob.: S. Palka, *Humanistyczne podejście w badaniach pedagogicznych i praktyce pedagogicznej*, [w:] *Metodologia pedagogiki zorientowanej humanistycznie*, D. Kubinowski, M. Nowak (red.), Kraków 2006.

Badania w działaniu charakteryzują się następującymi cechami:

- są to studia nad społeczną sytuacją, w której znajduje się badacz (nauczyciel) w celu jej ulepszenia,
- badacz (nauczyciel, członek zespołu ds. ewaluacji wewnętrznej) udoskonala jakość swego działania w trakcie jego trwania,
- badania w działaniu mają znaczenie praktyczne, które nadają im sens, określają cel,
- prowadzi się je wówczas, gdy dostrzega się możliwość zmiany na lepsze,
- stanowią czynnik profesjonalnego rozwoju nauczycieli, łączona jest rola badacza i praktyka – nauczyciela⁶.

Warto również zwrócić uwagę na rolę samego nauczyciela – badacza w analizowanym rodzaju badań. Badacz pełni funkcję uczestnika badań, wykazuje się aktywnością badawczą, próbuje konstruktywnie wpływać na otaczającą go rzeczywistość, formułuje pytania (kluczowe) i poszukuje odpowiedzi, ma intencję dokonania zmiany „na lepsze”. Nie bez powodu badania w działaniu bywają określane jako badania na potrzeby praktyki.

Badania ewaluacyjne oparte na monitorowaniu pracy przedszkola lub szkoły mają swoje szerokie uzasadnienie, które można ująć następująco:

- ciągle aktualna jest potrzeba zmniejszania dystansu między tradycją badań pedagogicznych a praktyką szkolną,
- środowisko wychowawcze (rodzinne, szkolne, pozainstytucjonalne) stanowi bogactwo sytuacji problemowych, które winny być poddawane dogłębnej analizie,
- ważne jest zmienianie dysfunkcjonalnego aspektu rzeczywistości, udoskonalanie praktyki,
- podmioty, takie jak nauczyciele, pedagogzy, wychowawcy, mają potrzebę działania, poszukiwania, modyfikowania swoich sposobów pracy pedagogicznej, wykazują się swoistą dociekliwością i wnikliwością poznawczą, chęcią dokonywania zmiany,
- wielu pedagogów cechuje postawa refleksyjnego praktyka (okr. D. Schön); źródłem refleksji są osobiste doświadczenia jednostki zdobywane w toku wykonywania zadań zawodowych.

Teoria nie jest traktowana jako modelowy opis rzeczywistości, który badania mają potwierdzić; teoria w badaniach przez działanie służy lepszemu zrozumieniu praktyki i snuciu nad nią refleksji.

Cechą badań w działaniu jest to, że zostawiają po sobie zmiany w środowisku, w którym je przeprowadzono. Dokonane zmiany są trwałe.

Podczas analizy badań w działaniu opisanych w literaturze rodzi się refleksja, iż takie badania prowadzą współcześni nauczyciele wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej. Warto sformułować pytanie badawcze w formie: „**czy i na ile nauczyciel edukacji początkowej może wystąpić w roli realizatora badań w działaniu?**”.

Nauczyciel wychowania przedszkolnego i edukacji początkowej pomysłodawcą i realizatorem badań w działaniu (ewaluacji wewnętrznej).

Nauczyciele wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej mogą być realizatorami badań empirycznych (ewaluacja wewnętrzna) w następujących sytuacjach:

- realizując diagnozy pedagogiczne, np. diagnozę przedszkolną, diagnozę wstępną i diagnozę gotowości szkolnej lub podsumowującą trzyletni okres edukacji (po III klasie); jest to przykład badań longitudinalnych,
- opisując, analizując oraz rozwiązując problemy edukacyjne, tzw. studium przypadku,
- podczas ewaluacji wewnętrznej i zewnętrznej w przedszkolu i w szkole,

⁶ Ibidem.

- pracując w zespołach ds. monitorowania rozwoju dziecka/ucznia ze SPE,
- badając osiągnięcia edukacyjne uczniów, np. klas III (OBUT).

Warto nadmienić, że zmiany wprowadzone w zakresie pomocy psychologiczno-pedagogicznej sytuują nauczyciela w roli diagnosty i terapeuty, a więc badacza w działaniu. Ponadto, udział nauczycieli w zespołach ds. ewaluacji wewnętrznej oznacza, że mogliby oni lepiej wykorzystywać umiejętności z zakresu metodologii badań pedagogicznych.

Wyniki obserwacji dotychczasowej praktyki szkolnej oraz kolejne zadania stawiane przed nauczycielami skłaniają do refleksji, by rozwijać lub kształcić ich kompetencje metodologiczne.

Obszary monitorowania podstawy programowej

Obszary monitorowania w przedszkolu

Przedmiot monitorowania realizacji podstawy programowej można rozważać w 4 zakresach:

- 1. Monitorowanie osiągnięcia celów i realizacji treści z podstawy programowej** (np. analiza uwzględniania treści kształcenia, stopniowania trudności, częstotliwości stosowania w praktyce pedagogicznej oraz projektowania okazji edukacyjnych, służących osiągnięciu założonych w podstawie efektów – celów szczegółowych).
- 2. Monitorowanie efektów** – próba potwierdzenia, czy i w jakim zakresie dzieci osiągnęły przewidywane efekty; jak prezentują się te wyniki w ujęciu grupowym i indywidualnym.
- 3. Monitorowanie gospodarowania (zarządzania) czasem edukacyjnym przez nauczycieli.**

Jeśli chodzi o ten aspekt monitoringu w przedszkolu, to analizą i kontrolą (samooceną) należy objąć uwagi ujęte w *Zalecanych warunkach i sposobach realizacji* w podstawie programowej, np.:

- co najmniej jedną piątą czasu przeznaczyć na zabawę (w tym czasie dzieci bawią się swobodnie, przy niewielkim udziale nauczyciela),
- co najmniej jedną piątą czasu (w przypadku młodszych dzieci – jedną czwartą) dzieci spędzają w ogrodzie przedszkolnym, na boisku itd.

- 4. Monitorowanie warunków i sposobu realizacji treści.**

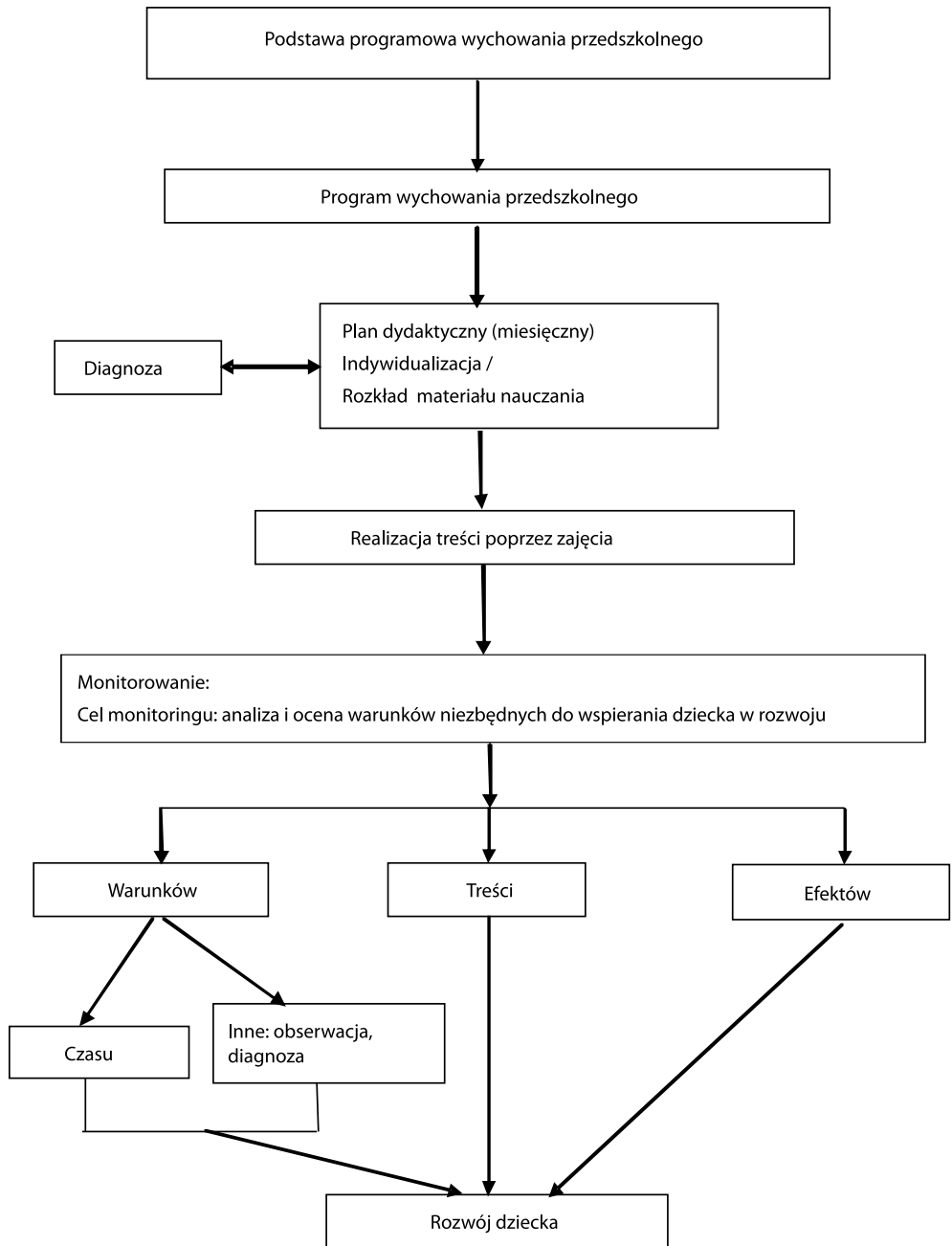
Wszystkie wyżej wymienione kategorie stanowią równoważne obszary, stanowiące obiekt monitorowania; przy czym warto podkreślić, że w pierwszym obszarze można jeszcze wskazać 15 szczegółowych obszarów treści kształcenia, z których każdy może stanowić odrębny cel monitoringu.

Procedurę planowania i monitorowania pracy w przedszkolu, w tym monitorowanie procesu realizacji podstawy programowej, przedstawia schemat 1.

Istotą monitoringu jest udzielenie odpowiedzi na pytanie: „Czy i w jakim zakresie organizacja pracy pedagogicznej danego przedszkola przyczynia się do rozwoju dziecka?”.

Monitorowanie podstawy programowej może stanowić wyznaczone przez dyrektora zadanie do ewaluacji wewnętrznej w danym roku szkolnym.

Schemat 1. Procedura planowania i monitorowania pracy w przedszkolu
(T. Janicka-Panek, 2011b)

Obszary monitorowania w klasach I-III

Przedmiot monitorowania realizacji podstawy programowej w edukacji wczesnoszkolnej można rozważać w 4 następujących zakresach:

- 1. Monitorowanie realizacji treści z podstawy programowej** – m.in. poprzez numeryczne odniesienie się do podstawy programowej (podanie cyfrowych kodów z podstawy programowej edukacji wczesnoszkolnej); respektowanie zasady systemowości, przystępności, stopniowania trudności; analiza tempa i częstotliwości realizowania określonych treści (osiągania celów).
- 2. Monitorowanie efektów** – próba potwierdzenia, czy i w jakim zakresie uczniowie osiągnęli przewidywane efekty w wyniku edukacji realizowanej w klasie I, w klasie II i na zakończenie etapu edukacyjnego.
- 3. Monitorowanie gospodarowania (zarządzania) czasem edukacyjnym.**

Rozdzielenie czasu edukacyjnego na zajęcia w klasach I-III winno być zgodne z *Rozporządzeniem MEN w sprawie ramowych planów nauczania* (Dz.U. z 2012 r., poz. 204). Wymaga się, aby w cyklu kształcenia:

- zaplanowano 60 godzin dla uczniów w klasach I-III,
- języka obcego nowożytnego było 190 godzin dydaktycznych, co oznacza, że średnio będą to 2 godziny lekcyjne w tygodniu,
- edukacji plastycznej, muzycznej, zajęć komputerowych winno być po 95 godzin lekcyjnych,
- wychowania fizycznego zaplanowano 290 godzin lekcyjnych,
- pozostałe godziny (1150 godzin w cyklu kształcenia) zostały przeznaczone na edukację realizowaną w tzw. bloku obejmującym edukację polonistyczną, społeczno-etyczną, matematyczną, przyrodniczą i techniczną, bez rygorów czasowych wewnętrznych.

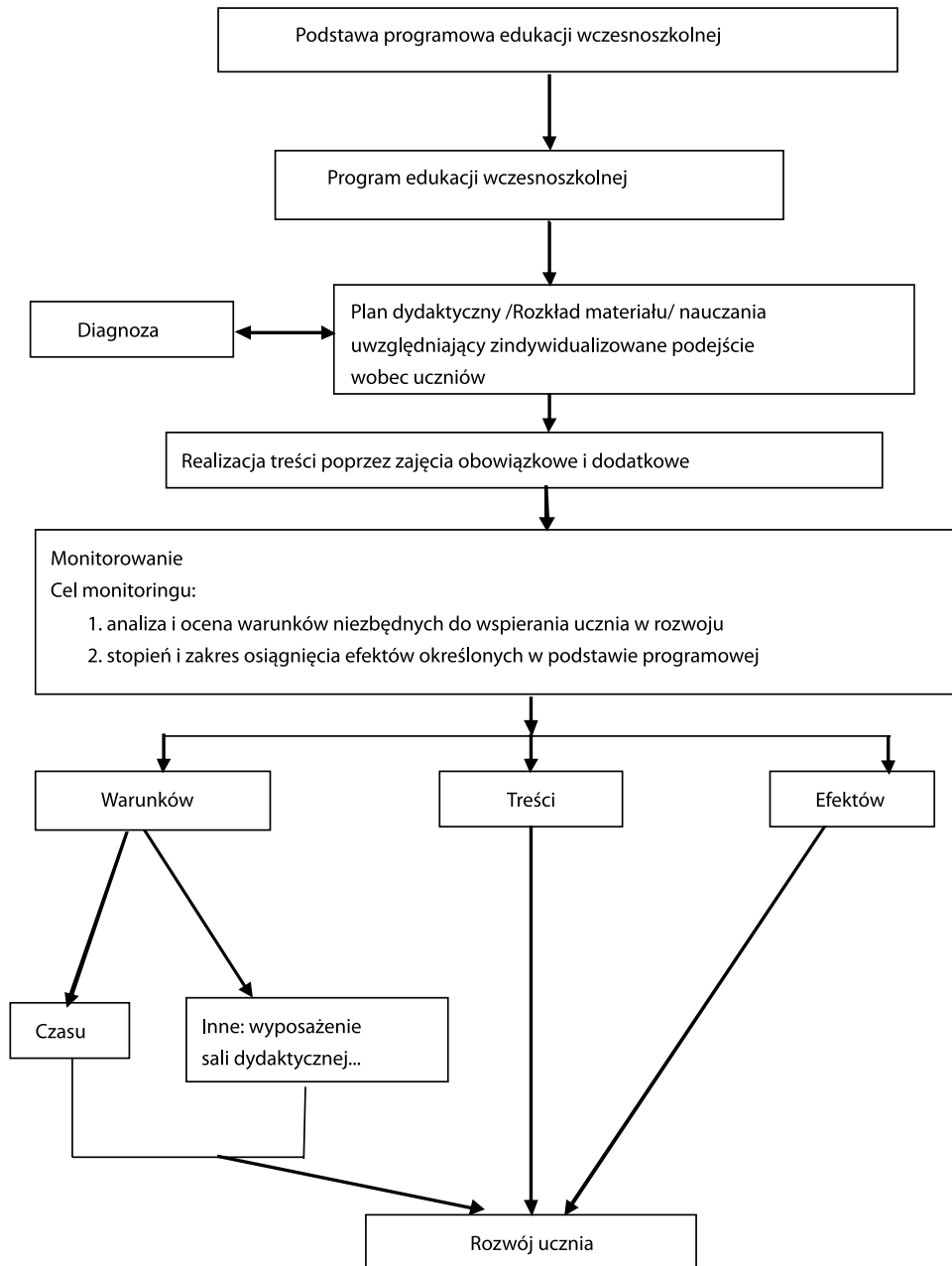
4. Monitorowanie warunków i sposobu realizacji treści.

Podstawa programowa dla klas I-III została wzbogacona fragmentem, zwanym *Zalecane warunki i sposoby realizacji*. Oprócz opisanych w poprzednim punkcie dyspozycji dotyczących czasu należy w pracy dydaktyczno-wychowawczej i opiekuńczej uwzględnić szereg innych ważnych uwarunkowań skuteczności procesu kształcenia i wychowania, np. wyposażenie sali lekcyjnej, wykorzystywanie celowo dobranych środków dydaktycznych.

Każde z wyżej wymienionych wskazań może być objęte monitoringiem, a ponadto proces analizy efektów można zaplanować w odniesieniu do poszczególnych edukacji. Byłoby wskazane, aby dyrektor miał zaplanowany kilkuletni (np. 3-letni, odpowiadający cyklowi kształcenia) system monitoringu.

Obszary monitoringu w szkole podstawowej w klasach I-III przedstawia schemat 2.

Schemat 2. Procedura planowania i monitorowania pracy w klasach I-III szkoły podstawowej (T. Janicka-Panek, 2011b)

Metody, techniki i narzędzia monitoringu

Ważną kwestię w monitorowaniu podstawy programowej i prowadzeniu badań pedagogicznych (badań w działaniu) jest dobór metod, technik i narzędzi monitoringu. Warto skorzystać z literatury metodologicznej autorstwa Łobockiego (2006), Niemierki (2007, 2009), Palki (2006), Pytkowskiego (1985), Juszczyka (2006), Zaczyńskiego (1997) i innych autorów.

Aby placówka oświatowa mogła dążyć do podnoszenia jakości własnej pracy, niezbędne jest rzetelne określenie jej stanu aktualnego – diagnoza. Wskazanie bowiem nie tylko mocnych stron, ale przede wszystkim problemów (które właśnie w wielu przypadkach rzutują na końcową ocenę pracy przedszkola lub szkoły), a także umiejętności ich rozwiązywania, decydują o zadowoleniu klientów – uczniów i ich rodziców.

Dość powszechnie akceptowana jest już opinia, że jeśli diagnoza ma w sposób wiarygodny przedstawić rzeczywistość szkolną, powinna uwzględniać – w miarę możliwości – różne punkty widzenia i doświadczenia wszystkich członków rady pedagogicznej. Aby wszyscy nauczyciele zaakceptowali diagnozę, musi być ona efektem pracy jak najszerszego grona. Odwołując się do pracy nauczycieli przedszkoli, warto przywołać tutaj diagnozę gotowości szkolnej dziecka 5-letniego (np. GE-5) lub 6-letniego (SGS-6).

Żeby ten obraz szkolnej rzeczywistości był całościowy i pełny, warto postarać się także o pozyskanie opinii rodziców i uczniów (w zależności od rodzaju placówki). Jest to zadanie dość trudne, zważywszy na brak takiej tradycji i doświadczenia w tym względzie w naszych szkołach; biorąc jednak pod uwagę fakt, że celem ma być podnoszenie jakości pracy, a co za tym idzie – większe zadowolenie klientów, warto taką próbę podjąć.

Diagnozowanie aktualnego stanu szkoły powinno dotyczyć różnych zakresów i obszarów jej funkcjonowania. Wyniki uzyskane w ten sposób będą podstawą wewnątrzszkolnego doskonalenia nauczycieli i rozwoju organizacyjnego szkoły. Zważywszy, że są to procesy działania zespołowego, oczywiste staje się, że i diagnoza będzie wspólna – zarówno w fazie stawiania pytań, jak i udzielania na nie odpowiedzi, następnie ich zbierania, analizowania i interpretowania⁷.

Przystępując do diagnozowania, należy wiedzieć, że proces ten:

- **tworzą** następujące po sobie i powiązane przyczynowo określone działania, stanowiące jego fazy, etapy – dlatego warto, by wszyscy zaangażowani w jego realizację wiedzieli, jak przebiega i ile czasu zajmuje,
- **ma swój cel** – powinien on zostać określony na początku, tak by diagnoza nie stała się celem samym w sobie – warto zadać pytanie, czego po diagnozie oczekują zarówno ci, którzy ją prowadzą, jak i ci, którzy w niej uczestniczą,
- **ma swoich realizatorów**, czyli ktoś go przygotowuje, prowadzi i podsumowuje; trzeba zatem dokonać rozeznania, czy zaangażowani członkowie naszej rady pedagogicznej sami uporają się z zadaniami, czy powinniśmy poszukać wsparcia kogoś z zewnątrz, np. moderatora WDN,
- **wymaga metod i narzędzi** – zarówno cel diagnozy, jak i specyfika przedszkola/szkoły zdecydują, jakimi metodami możemy się posługiwać i jakie stosować narzędzia – nie zawsze to, co w innej szkole się sprawdziło, musi dać dobre rezultaty u nas; ponadto nadmierna eksploatacja jednej metody i jednego narzędzia grozi znudzeniem,
- **ma określony zasięg tematyczny** – wynika on z celu diagnozy i powinien być tak sprecyzowany, by nie zajmować się szczegółami; nie może być jednak zbyt obszerny, gdyż grozi to nadmiernymi uogólnieniami,

⁷ E. Lubczyńska (red.), *Jak wspólnie diagnozować sytuację szkoły*, Wyd. CODN, Warszawa 2001, s. 5 i następne.

- **obejmuje konkretną grupę ludzi** – nie wszystkimi problemami przedszkola i szkoły zainteresowani są jej klienci (wyjątek tu stanowią nauczyciele, których wpływ na jakość pracy szkoły jest największy), dlatego zawsze należy jasno sprecyzować, kto podlegać ma diagnozie (ile osób) i w jakim stopniu⁸.

Wszystkie te elementy są ze sobą ściśle powiązane, wynikają jedno z drugich i stanowią jedną – organizacyjną stronę diagnozy.

Druga kwestia, równie ważna, jeśli nie ważniejsza, to: **gotowość** osób uczestniczących w procesie do przeprowadzania badania i **pozytywne nastawienie** do uzyskanych wyników, a później oczywiście – do realizacji ewentualnego planu naprawczego.

Do prawidłowego przeprowadzenia wspólnej diagnozy konieczna jest znajomość procedur, umiejętność formułowania celów, doboru metod, tworzenia narzędzi (w tym stawiania pytań), interpretacji i analizy zebranych danych. Warto zastanowić się, czy rada jest przygotowana do pracy zespołowej, czy zna zasady i metody pracy warsztatowej, pracy grupowej, jakie są jej doświadczenia w zbieraniu informacji, ich interpretowaniu i analizowaniu. Im wyższy stopień zaawansowania nauczycieli w tego typu działaniach, tym większa szansa na odniesienie sukcesu – dokonanie rzetelnej diagnozy. Można wprawdzie zwrócić się do osób, które udzielą pomocy, ale także one przed przystąpieniem do procesu staną przed koniecznością wprowadzenia rady pedagogicznej w zagadnienie diagnozy.

Tabela 1. Zestawienie metod, technik i narzędzi (według W. P. Zaczyńskiego, 1997)

Metody	Rodzaje techniki	Narzędzia
Obserwacja	Ciągła Próbek czasowych Jednostkowa (indywidualna) Kompleksowa (grupowa)	Arkusz obserwacji
Test pedagogiczny	Test umiejętności podstawowych Test wiadomości szkolnych	Karta pracy dla dziecka/ucznia
Metoda socjometryczna (badanie stosunków społecznych w grupach rówieśniczych)	Kodowanie	Matryca socjometryczna
Wywiad	Rozmowa	Kwestionariusz wywiadu (dyspozycje do wywiadu)
Ankieta	Ankietowanie	Kwestionariusz ankiety
Analiza dokumentów	Klasyczna ankieta (wewnętrzna, zewnętrzna, historyczna, literacka, ilościowa, psychologiczna)	Arkusz analizy Lista pytań
Eksperyment pedagogiczny	Technika jednej grupy Technika grup równoległych	Wynikają z założeń eksperymentu

Wyboru metod, technik i narzędzi monitoringu dokonuje dyrektor wspólnie z nauczycielami (zespołem zadaniowym, radą pedagogiczną), kierując się celem i zakresem analizy.

⁸ Ibidem, s. 6 i następane.

Przebieg całego procesu można przedstawić w postaci następujących czynności:
Etapy monitorowania

Narzędzia monitorowania w przedszkolu

Oto przykłady narzędzi, które mogą zostać wykorzystane przez nauczycieli wychowania przedszkolnego i dyrektorów tychże placówek.

Jak wspomniano wcześniej, pożądane jest, by dyrektor miał koncepcję monitoringu, a więc wykazał podejście, które można by określić systemowym (co?, gdzie?, kiedy?, u kogo?, w jakiej grupie?, kto?, w jaki sposób?). Przed opracowaniem koncepcji warto byłoby poznać kolejne (przykładowe) narzędzia, aby dokonać ich wyboru i ocenić przydatność w procesie sprawowania nadzoru pedagogicznego nad podstawą programową. Chodzi bowiem o to, by nadzór był skuteczny, ale nie uciążliwy, by nie zdominował istoty pracy pedagogicznej nauczycieli.

Tabela 2. Monitorowanie respektowania treści podstawy programowej wychowania przedszkolnego w roku szkolnym

Grupa wiekowa:

Cel/Cele	Rodzaj zajęć (obszar)	Przykładowe tematy zajęć edukacyjnych	Data realizacji	Uwagi

Monitorowanie treści (celów edukacyjnych) określone jako nadzór nad podstawą programową dobrze byłoby połączyć z niezwykle ważną czynnością nauczyciela, jaką jest planowanie pracy wychowawczo-dydaktycznej i opiekuńczej, w przedszkolu znaną pod etykietą lingwistyczną „miesięczne plany” lub „projekty edukacyjne”. Warto we wzorach tabelarycznych tych planów dodać rubrykę „numeryczne odniesienie do podstawy programowej”, aby na bieżąco potwierdzać jej uwzględnienie w pracy edukacyjnej z dziećmi w przedszkolu.

Przykłady takich planów przybliżają tabele 3 i 4.

Tabela 3. Przykładowy wzór planu dydaktycznego nauczyciela z numerycznym odniesieniem do podstawy programowej⁹ wychowania przedszkolnego

Miesiąc	Proponowana liczba godzin	Tytuł bloku/kręgu	Temat dnia	Działania edukacyjne dzieci	Odniesienie (numeryczne) do podstawy programowej

Kolejna tabela może zostać wykorzystana do planowania pracy metodą projektów z równoczesnym monitorowaniem treści kształcenia. Zdarza się, że nauczyciele podają mechanizmy stosowane w procesie sprawowania nadzoru pedagogicznego jako przeszkody uniemożliwiające stosowanie innowacyjnych rozwiązań planistycznych. Propozycja ujęta w tabeli 4. spełnia uwarunkowania formalne i służy stosowaniu rozwiązań kreatywnych w planowaniu pracy pedagogicznej z dziećmi w przedszkolu. Więcej danych na temat pracy metodą projektów na tym etapie edukacyjnym znajdą Czytelnicy w publikacjach autorstwa J.H. Helm i L. Katz (2003) oraz B. Bilewicz-Kuźni i T. Paczkowskiej (2010).

⁹ Zawartość kategorii planistycznych w tabeli ma charakter umowny, można je wzbogacać, uzupełniać, dodając inne niezbędne w opinii dyrektora lub nauczyciela dane, np. przewidywane osiągnięcia dzieci, działania o charakterze zindywidualizowanego podejścia na zajęciach, wspomaganie.

Tabela 4. Planowanie pracy metodą projektów
(opracowano na podstawie: Bilewicz-Kuźnia B., Paczkowska T., 2010)

Nazwa projektu	Odniesienie do treści programowych	Szczegółowe cele	Czynności podejmowane przez dzieci w związku z wybranym tematem	Formy organizacyjne (praca indywidualna, zespołowa, grupowa)	Potrzebne materiały/sprzęt	Uzyskane wyniki	Ewaluacja projektu/refleksje nauczyciela i innych osób

W załączniku *Przykłady dobrych praktyk...* zamieszczono projekt edukacyjny dla dzieci w wieku 5-6 lat zatytułowany *Uczymy się czytać i pisać, bawiąc*. Jest to interesująca i poprawna metodycznie koncepcja realizacji treści edukacyjnych dotyczących edukacji językowej, kształtowania znaczących kompetencji dziecka w procesie zabawy. W projekcie założono realizację istotnych zagadnień, a szczegółowa analiza bez problemu potwierdzi uwzględnienie efektów określonych w podstawie programowej wychowania przedszkolnego.

Drugie z proponowanych narzędzi oparte jest na analizie dokumentów typu podstawa programowa i dziennik zajęć przedszkolnych. W podstawie programowej postawiono przed wychowaniem przedszkolnym 10 celów (zadań) dla tego etapu pedagogicznej pracy z dziećmi. W procesie monitorowania podstawy **można celem analizy uczynić stopień i zakres osiągnięcia założonych celów lub wybranego celu wychowania przedszkolnego**.

Zaprezentowane w *Poradniku* tabele mogą być modyfikowane, np. wzbogacone o dodatkowe kategorie poddane analizie.

Dane zebrane dzięki tej analizie pozwolą stwierdzić dyrektorowi przedszkola i nauczycielom, czy i na ile zachodzi związek między hasłami programowymi podstawy a treściami realizowanymi na zajęciach. Ten rodzaj analiz uwrażliwi nauczycieli na znaczenie podstawy programowej w planowaniu pracy pedagogicznej, uświadomi potrzebę związku i odpowiedzialności.

Inną strategią monitorowania może być **analiza osiągniętych efektów edukacyjnych w poszczególnych obszarach i przywołanie konkretnych tematów i zajęć, potwierdzających pracę nad efektami**. Dyrektor przedszkola wspólnie z radą pedagogiczną może dokonać wyboru obszarów i grup wiekowych, w których owa analiza zostanie dokonana. W rubryce *uwagi* nauczyciele mogą podać rejestr celów szczegółowych, tzn. zachowań dzieci, po których można wnioskować, że osiągnane są cząstkowe postępy edukacyjne, które w przyszłości przełożą się na osiągnięcie celu ogólnego. Istotą tej analizy jest potwierdzenie związku między treściami wybranych obszarów a bieżącą pracą pedagogiczną. Potrzeba tego oglądu oparta jest na przekonaniu, że profesjonalnie organizowane i prowadzone zajęcia zaowocują na koniec roku edukacyjnego lub w wizerunku absolwenta przedszkola pożądanymi kompetencjami.

Tabela 5. Monitorowanie podstawy programowej wychowania przedszkolnego w roku szkolnym
.....w obszarze.....

Grupa wiekowa:

Obszar	Efekty edukacyjne	Przykładowe tematy zajęć edukacyjnych	Data realizacji	Uwagi

Dotychczas proponowane analizy odnosiły się do całej grupy przedszkolnej i oferowanej dzieciom oferty edukacyjnej. Kolejna z proponowanych do rozważenia analiz przenosi nas w obszar diagnoz indywidualnych. **Dokonując wyboru obszaru, któremu w podstawie programowej przypisano efekty edukacyjne, można zarejestrować ich opanowanie przez poszczególnych przedszkolaków** z danej grupy wiekowej, stosując kody: „+” (opanowane), „-” (brak opanowania), „n” (brak możliwości stwierdzenia, stan przejściowy). Ilość i jakość uzyskanych kodów w tabeli pozwoli wysnuć wnioski o poziomie ukształtowania analizowanych kompetencji w badanej grupie przedszkolnej. Wyniki tej tabeli mogą być uogólnieniem informacji zebranych takimi metodami, jak obserwacja, analiza wytworów prac, test psychologiczny.

Monitorowaniu efektów mogą służyć różnorodne arkusze obserwacji autorstwa nauczycieli lub oferowane przez wydawnictwa oraz narzędzia zamieszczone w programach wychowania przedszkolnego opracowanych do obowiązującej podstawy.

Spośród obecnych na rynku edukacyjnym i uznanych narzędzi nauczyciele i dyrektorzy przedszkoli/szkół podstawowych mogą wykorzystać narzędzie *Skala Gotowości Edukacyjnej Pięciolatek SGE-5* oraz *Skalę Gotowości Szkolnej 6-lotka SGS-6* (Koźniewska i in., 2010), a także test Barbary Wilgockiej-Okoń (2003) znany jako *Test Dojrzałości Szkolnej DS-1*. W zakresie matematycznym warto rozważyć propozycję diagnostyczną Edyty Gruszczyk-Kolczyńskiej¹⁰, w zakresie kompetencji językowych – sposoby proponowane przez Bronisława Rocławskiego¹¹.

Dane zebrane dzięki tym i innym narzędziom pozwolą ocenić przygotowanie dzieci do rozpoczęcia nauki w I klasie na sposób szkolny. Oto przykładowe tabele umożliwiające zestawienie danych i wysnuwanie wniosków z zakresu diagnozowania gotowości szkolnej.

¹⁰ E. Gruszczyk-Kolczyńska (red.), *O dzieciach uzdolnionych matematycznie. Książka dla rodziców i nauczycieli*, Wyd. Nowa Era, Warszawa 2011, 2012 i wcześniej wydane.

¹¹ B. Rocławski, *Podstawy wiedzy o języku polskim dla glottodydaktyków, pedagogów, psychologów i logopedów*, Glottispol, Gdańsk 1998, 2001.

Tabela 6a. Umiejętności szkolne – obserwacja wstępna

Nr pytania	Dziecko																									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	
A2																										
A3																										
A4																										
A5																										
A6																										
A10																										
A11																										
- A12																										
A14																										
E1																										
E2																										
E3																										
E4																										
E5																										
E6																										
E11																										
E13																										
E14																										
E15																										
E16																										
Wynik surowy																										
Wynik przeliczony																										

LEGENDA:

Czy dziecko przejawia poniższe zachowania i umiejętności:

A2 odróżnia kierunki lewo – prawo

A3 rozumie pojęcia związane z przestrzenią np. nad, pod, za, obok

A4 wskazuje kierunki na kartce papieru, np. góra, dół, lewo, prawo

A5 zna pory roku i związane z nimi zjawiska

A6 potrafi powiedzieć, jaki jest dzień tygodnia i jaki będzie następny

A10 potrafi porównać 2 obrazki różniące się szczegółami

A11 słucha uważnie, nie wyłącza się

- A12 łatwo się rozprasza

A14 potrafi umieścić nowy obiekt w już ułożonym szeregu

E1 potrafi opowiedzieć historyjkę obrazkową

E2 w opowiadaniu ujmuje związki przyczynowo-skutkowe

E3 dzieli zdanie na wyrazy

E4 dzieli wyraz na sylaby i łączy sylaby w wyraz

E5 ma umiejętność analizy i syntezy fonemowej

E6 podejmuje próby samodzielnego czytania

E11 składa układanki typu puzzle

E13 przerysowuje szlaczki i proste figury geometryczne

E14 rysuje szlaczki literopodobne

E15 zna i stosuje liczebniki porządkowe

E16 dodaje i odejmuje przedmioty, liczmany

Tabela 6b. Umiejętności szkolne – obserwacja końcowa

Nr pytania	Dziecko																										
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25		
A2																											
A3																											
A4																											
A5																											
A6																											
A10																											
A11																											
- A12																											
A14																											
E1																											
E2																											
E3																											
E4																											
E5																											
E6																											
E11																											
E13																											
E14																											
E15																											
E16																											
Wynik surowy																											
Wynik przeliczony																											
Stopień gotowości																											

LEGENDA:

Czy dziecko przejawia poniższe zachowania i umiejętności:

A2 odróżnia kierunki lewo – prawo

A3 rozumie pojęcia związane z przestrzenią np. nad, pod, za, obok

A4 wskazuje kierunki na kartce papieru, np. góra, dół, lewo, prawo

A5 zna pory roku i związane z nimi zjawiska

A6 potrafi powiedzieć, jaki jest dzień tygodnia i jaki będzie następny

A10 potrafi porównać dwa obrazki różniące się szczegółami

A11 słucha uważnie, nie wyłącza się

- A12 łatwo się rozprasza

A14 potrafi umieścić nowy obiekt w już ułożonym szeregu

E1 potrafi opowiedzieć historijkę obrazkową

E2 w opowiadaniu ujmuje związki przyczynowo-skutkowe

E3 dzieli zdanie na wyrazy

E4 dzieli wyraz na sylaby i łączy sylaby w wyraz

E5 ma umiejętność analizy i syntezy fonemowej

E6 podejmuje próby samodzielnego czytania

E11 składa układanki typu puzzle

E13 przerysowuje szlaczki i proste figury geometryczne

E14 rysuje szlaczki literopodobne

E15 zna i stosuje liczebniki porządkowe

E16 dodaje i odejmuje przedmioty, liczmany

Tabela 7. Indywidualne osiągnięcia dzieci w obszarze wybranym do monitorowania w roku szkolnym.....

Grupa wiekowa:

Obszar	Efekt/efekty edukacyjne (numeryczne odniesienie)	Dzieci z grupy przedszkolnej																			

Obok monitorowania efektów istotną kategorią poddaną badaniom jest gospodarowanie czasem edukacyjnym, zgodnie z zaleconymi warunkami realizacji (podano je w tabeli w ujęciu poziomym). Istotą tej analizy jest **autokontrola lub kontrola respektowania zasad pracy pedagogicznej z dziećmi w wieku przedszkolnym. U podstaw tej analizy leży stwierdzenie, czy nauczyciele stosują zabawę jako preferowaną formę aktywności, czy dzieci zdobywają wiedzę przez działanie i gromadzenie bezpośrednich doświadczeń, czy mają dostateczną ilość ruchu, czy nauczyciele nie nadużywają czasu na zajęcia tzw. stoliczkowe.**

Tabela 8. Zarządzanie czasem edukacyjnym w przedszkolu (rok szkolny.....)

Grupa wiekowa:

Okres monitoringu: tydzień od do, miesiąc

Kategoria poddana analizie	Zabawa 1/5	Zajęcia w ogrodzie, na boisku, w parku 1/5 lub 1/4	Zajęcia dydaktyczne 1/5	Czynności opiekuńcze, samoobsługowe, organizacyjne 2/5
Czas pobytu dzieci w przedszkolu a realizacja podstawy programowej				

Tabela 9. Monitorowanie respektowania przez nauczycieli zalecanych warunków realizacji podstawy programowej w roku szkolnym.....

Grupa wiekowa:

Zadania nauczyciela	TAK	NIE	Przykłady, daty realizacji
Prowadzenie obserwacji pedagogicznych			
Dokumentowanie obserwacji			
Analiza gotowości szkolnej*			
Zapoznanie rodziców z podstawą programową			
Informowanie rodziców o sukcesach i kłopotach dzieci			
Włączenie rodziców do wspierania osiągnięć rozwojowych dzieci i łagodzenia trudności			
Współdecydowanie rodziców w sprawach przedszkola			

* Z początkiem roku poprzedzającego rozpoczęcie przez dziecko nauki w klasie I szkoły podstawowej

Tabelę 9. można uznać za uogólniającą zadania nauczycieli wychowania przedszkolnego. Jest to swoista ankieta dla nauczycieli, którzy poprzez jej wypełnienie dostarczą dyrektorowi informacji o tym, czy i kiedy zrealizowano zalecenia z podstawy programowej. Wystarczy, by nauczyciel wstawił znak „x” w wybranej kolumnie „tak”, „nie” i wpisał datę/daty realizacji. Arkusz ten można wypełnić na zakończenie semestru lub roku szkolnego. Wypełnienie ankiety to autokontrola nauczyciela, przypomnienie obowiązków i zadań, m.in. wobec rodziców dzieci przedszkolnych.

Tabela 10. Informowanie rodziców o działaniach przedszkola i funkcjach wychowania przedszkolnego

Kategorie informacyjne			Data realizacji
	Tak	Nie	
Realizowanie podstawy programowej wychowania przedszkolnego			
Realizowany program wychowania przedszkolnego			
Oferta zajęć dodatkowych			
Diagnoza gotowości szkolnej			
Rola pomocy dydaktycznych i zabawek			
Organizacja spotkań z rodzicami			
Organizacja wycieczek			
Znaczenie zabawy i zabawek			
Pomoc psychologiczno-pedagogiczna dla dziecka			
Inne (jakie?).....			

Ważnym podmiotem współpracującym z przedszkolem są rodzice. Stąd też **warto objąć monitoringiem realizację zadań przez nauczyciela przedszkola we współpracy z rodzicami, które najogólniej można określić kształtowaniem ich kultury pedagogicznej.**

Kategorie informacyjne (zadania nauczyciela/przedszkola) zestawione w 3 kolejnych tabelach (9, 10, 11) mają charakter formalny (obowiązkowy). Ich lista może zostać wzbogacona w zależności od potrzeb monitorowania określonej problematyki.

Tabela 11. Monitorowanie udziału rodziców w życiu przedszkola w roku szkolnym.....

Formy udziału rodziców	Data /Grupa wiekowa
Zajęcia otwarte	
Warsztaty lub/i wykłady dla rodziców	
Imprezy przedszkolne	
Zebrania przedszkolne	
Zebrania dla rodziców	
Konsultacje indywidualne	
Inne (jakie?).....	

Wprawdzie za diagnozowanie odpowiadają przede wszystkim nauczyciele, jednak nie sposób nie uwzględnić w nim roli rodziców – jako tych, którzy do procesu mogą, a nawet powinni, być włączeni. Zapewne nie dotyczy to wszystkich obszarów pracy przedszkola, ale wydaje się, że uzyskanie ich opinii i akceptacji dla podejmowanych działań jest bardzo istotne, nawet jeżeli potem doskonalenie miałyby objąć tylko pedagogów.

Brak otwartości rodziców, choćby tylko w zakresie gotowości do wyrażania opinii, negatywnie odbija się na jakości uzyskiwanych informacji, a w rezultacie – na samej diagnozie. Rodziców należy zatem przygotować do diagnozowania przed jego rozpoczęciem. Problem jest poważny, ponieważ dotychczasowe doświadczenia wydają się wskazywać, że próby diagnozowania sytuacji placówki były prowadzone wśród nauczycieli, a rodzice pozostawali raczej na marginesie działań. Ważny jest pozytywny stosunek do rodziców i opinii przez nich wyrażanych. Tam, gdzie nauczyciele przekonani są o wyższości swojej wiedzy i umiejętności nad wiedzą i umiejętnościami rodziców oraz o niekompetencji rodziców, nastąpić może cenzurowanie ich wypowiedzi, a nawet odrzucanie. Doprowadzi to do sytuacji, w której diagnoza będzie jedynie fragmentaryczna, niepełna i zafałszowana – dodaje E. Lubczyńska¹². Warto zatem, aby źródłem danych w badaniach wewnętrznych w przedszkolu byli rodzice (opiekunowie) dzieci przedszkolnych. Pozyskane od nich opinie mogą być źródłem wiedzy o kierunkach tworzenia, zmieniania koncepcji pracy przedszkola.

Monitorowanie podstawy programowej poprzez obserwację zajęć

Istotnym elementem monitorowania realizacji podstawy programowej może stać się/jest sprawowanie nadzoru pedagogicznego. **W systemowej koncepcji realizowania tej funkcji przez dyrektorów szkół warto w sposób naturalny umieścić kategorie, które posłużą zebraniu niezbędnych danych w celu udzielenia odpowiedzi na pytanie: Czy i na ile zajęcia edukacyjne, ich przebieg, potwierdzają uwzględnienie celów, treści i warunków realizacyjnych podstawy programowej, a tym samym przyczyniają się do rozwoju dzieci?** Dla tych celów można wykorzystać zamieszczone dalej *Arkusze obserwacji* lub/i *Arkusze autoewaluacji nauczyciela*.

Uzyskane dane mogą stanowić kontekst interpretacyjny wyników uzyskanych w procesie monitorowania pracy wychowawczo-dydaktycznej i opiekuńczej w przedszkolu, w procesie ewaluacji wewnętrznej i zewnętrznej; także w trakcie ewaluacji częściowej oraz diagnozowaniu gotowości szkolnej sześciolatków. Na przykład, wysoki poziom tejże gotowości może znajdować swoje uzasadnienie w profesjonalnym przygotowaniu zajęć, których organizacja i przebieg uwzględnia najnowsze osiągnięcia pedagogiki przedszkolnej i psychologii rozwojowej. Dokumentem potwierdzającym tę korelację pozytywną mogą być kolejne narzędzia i zebrane dzięki nim dane. Arkusz może mieć najpierw formę arkusza przedobserwacyjnego, a jego wypełnienie – punkty od 3 do 10 – może zostać powierzone nauczycielowi. Dyrektor (wicedyrektor) obserwujący zajęcia potwierdza lub nie wpisane dane; zgodność lub rozbieżność wyników to dobry pretekst do wartościowej rozmowy i dyskusji pedagogicznej. Arkusz może być również wykorzystany przez dyrektora jako narzędzie do gromadzenia danych (karta obserwacji).

¹² E. Lubczyńska (red.), *Jak wspólnie diagnozować sytuację szkoły*, op.cit., s. 11.

**ARKUSZ OBSERWACJI ZAJĘĆ W PRZEDSZKOLU
W ROKU SZKOLNYM**

1. Imię i nazwisko nauczyciela

.....

2. Data obserwacji zajęć

.....

3. Temat zajęć (treści działań edukacyjnych)

.....

.....

4. Grupa wiekowa..... Liczba dzieci.....

5. Odniesienie do podstawy programowej wychowania przedszkolnego

Obszar/Obszary (nr)

Cele kształcenia i wychowania (wymagania ogólne lub szczegółowe efekty)

.....

.....

6. Treści kształcenia wynikające z programu nauczania

.....

.....

.....

7. Cele szczegółowe (operacyjne) założone do zajęć

.....

.....

8. Warunki i sposoby realizacji *Podstawy programowej...*

a) Przestrzeganie zasad gospodarowania czasem

.....

.....

b) Wykorzystanie środków dydaktycznych

.....

.....

c) Wygląd sali lekcyjnej (część dydaktyczna i część rekreacyjna)

.....

.....

d) Przejawy (przykłady) indywidualizowania pracy z dzieckiem/dziećmi

.....

.....

9. Przejawy (przykłady) osiągnięcia założonych celów szczegółowych

.....

.....

10. Inne uwagi (np. o przebiegu zajęć, o aktywności prowadzącego oraz dzieci)

.....

.....

Podpis Nauczyciela

.....

Data

.....

Podpis Dyrektora

.....

ARKUSZ AUTOEWALUACJI¹³ PRACY PEDAGOGICZNEJ NAUCZYCIELA WYCHOWANIA PRZEDSZKOLNEGO

1. Czy zapoznała/zapoznał się Pani/Pan z podstawą programową?
 TAK NIE NIE MAM ZDANIA
2. Czy zapoznała/zapoznał się Pani/Pan z podstawą programową wyższego etapu nauczania?
 TAK NIE NIE MAM ZDANIA
3. Czy zna Pani/Pan warunki i sposoby realizacji podstawy programowej określone w rozporządzeniu MEN dotyczącym podstawy programowej wychowania przedszkolnego?
 TAK NIE NIE MAM ZDANIA
4. Czy stosuje Pani/Pan w praktyce pedagogicznej zasady dotyczące gospodarowania czasem przeznaczonym na poszczególne rodzaje zajęć?
 TAK NIE NIE MAM ZDANIA
5. W których z niżej wymienionych sytuacji korzysta Pani/Pan z obowiązującej podstawy programowej?
 - wybierając program nauczania i porównując jego zawartość z podstawą programową,
 - opracowując plan dydaktyczny/rozkład materiału nauczania, projekt edukacyjny,
 - pisząc autorski program nauczania,
 - przygotowując się do codziennych zajęć, sprawdzam zgodność tematyki i treść z obowiązującą podstawą programową,
 - informując rodziców dzieci o zawartości treściowej podstawy programowej,
 - monitorując postępy edukacyjne dzieci z różnych grup wiekowych,
 - oceniając osiągnięcia edukacyjne dzieci i własne,
 - tworząc narzędzia diagnozy lub dokonując wyboru tych narzędzi, np. testy pedagogiczne, testy gotowości szkolnej, arkusze obserwacji.

Narzędzia monitorowania w klasach I-III

Monitorowanie podstawy programowej w szkole podstawowej w klasach I-III proponuje się rozpocząć od autokontroli warunków pracy pedagogicznej, gdyż mają one istotne znaczenie w osiągnięciu założonych celów kształcenia w edukacji wczesnoszkolnej.

Zalecane warunki realizacji podstawy programowej w szkole podstawowej w klasach I-III obejmują kilkanaście wskazań. Warto chociażby raz w cyklu kształcenia poddać je monitorowaniu, wykorzystując proponowaną tabelę 12.

¹³ Kwestionariusz ankiety dla nauczyciela; może mieć charakter anonimowy lub jawny.

Tabela 12. Zalecane warunki organizacyjne niezbędne do realizacji podstawy programowej edukacji wczesnoszkolnej

Zalecane warunki i sposób realizacji (z podstawy programowej)	Data monitoringu	Rezultat			Uwagi
		Tak	Nie	Częściowo	
Znajomość przez nauczycieli klas I-III podstawy programowej wychowania przedszkolnego.					
Funkcjonowanie okresu adaptacyjnego w klasie I.					
Analiza i wyposażenie sali dydaktycznej <ul style="list-style-type: none"> • sala składa się z 2 części: edukacyjnej i rekreacyjnej (odpowiednio do tego przystosowanej), • sala wyposażona jest w pomoce dydaktyczne i przedmioty potrzebne do zajęć (np. liczmany), sprzęt audiowizualny, komputery, gry i zabawki dydaktyczne, • uczniowie pozostawiają część swoich podręczników i przyborów szkolnych. 					
Liczebność zespołu rówieśniczego (nie więcej niż 26 osób).					
Realizacja edukacji w klasach I-III w formie kształcenia zintegrowanego.					
Zajęcia z edukacji zdrowotnej są realizowane z udziałem specjalistów z zakresu zdrowia lub dietetyki, pielęgniarki lub higienistki szkolnej.					
Charakterystyka edukacji polonistycznej: <ul style="list-style-type: none"> • w początkowym okresie nauki kontynuowany jest rozpoczęty w przedszkolu proces kształtowania dojrzałości dzieci do nauki czytania, • umiejętności te kształtuje się według wybranej metody, dbając o łączenie czytania z pisanem, • w klasie I około połowy czasu przeznaczonego na edukację polonistyczną uczniowie mogą wykorzystać na rysowanie i pisanie, siedząc przy stolikach, • rozwijanie umiejętności czytania i pisanie w klasie II i III, • uczniowie kończący klasę III opanowali umiejętności określone w podstawie programowej. 					
Rozwijane jest zamiłowanie dzieci do czytelnictwa poprzez wskazane w podstawie programowej sposoby (słuchanie pięknego czytania, rozmowa o przeczytanych utworach, korzystanie z biblioteki).					
Charakterystyka edukacji matematycznej: <ul style="list-style-type: none"> • wspomaganie w pierwszych miesiącach nauki rozwoju czynności umysłowych ważnych dla uczenia się matematyki, • dominującą formą zajęć w tym okresie są zabawy, gry i sytuacje zadaniowe, w których dzieci manipulują specjalnie dobranymi przedmiotami, np. liczmanami, • buduje się w umysłach dzieci pojęcia liczbowe i sprawności rachunkowe na sposób szkolny, • dzieci korzystają z zeszytów ćwiczeń najwyżej jedną czwartą czasu przeznaczonego na edukację matematyczną, • dzieci rozwiązują zadania matematyczne, manipulując przedmiotami lub obiektami zastępczymi, potem zapisują rozwiązanie. 					

Zalecane warunki i sposób realizacji (z podstawy programowej)	Data monitoringu	Rezultat			Uwagi
		Tak	Nie	Częściowo	
Charakterystyka edukacji przyrodniczej: • realizacja zajęć w naturalnym środowisku (wycieczki), • w sali lekcyjnej są kącki przyrody (hodowle roślin i zwierząt).					
Charakterystyka zajęć komputerowych: • w sali lekcyjnej znajduje się kilka kompletnych zestawów komputerowych z oprogramowaniem odpowiednim do wieku, możliwości i potrzeb uczniów, • komputery są wykorzystywane jako narzędzia, które wzbogacają proces nauczania i uczenia się o teksty, rysunki i animacje tworzone przez uczniów, • uczniowie z klas I-III winni mieć możliwość korzystania ze szkolnej pracowni komputerowej, • uczeń ma do swojej dyspozycji (podczas zajęć) osobny komputer z dostępem do Internetu.					
Język obcy nowożytny odbywa się również w formach zajęć pozalekcyjnych.					
Edukacja muzyczna odbywa się w ramach zajęć typowych oraz codziennych zajęć szkolnych.					
Wychowanie fizyczne odbywa się: • w sali gimnastycznej, • na boisku. Rozwijana jest sprawność fizyczna uczniów.					
Etyka – analizowane są zachowania postaci literackich (z baśni, bajek, opowiadań itp.), filmowych i telewizyjnych.					
Treści z edukacji zdrowotnej umieszczono w wielu obszarach kształcenia, np. w obszarze wychowania fizycznego, edukacji przyrodniczej i edukacji społecznej. Uczniowie mają nawyk dbania o zdrowie innych, wiedzą, do kogo się zwrócić w razie konieczności udzielenia pierwszej pomocy.					
Nauczyciele diagnozują uzdolnienia uczniów i stwarzają warunki do prezentowania osiągnięć.					
Szkoła organizuje (stosownie do potrzeb) zajęcia opiekuńcze oraz zajęcia związane zwiększające szanse edukacyjne uczniów zdolnych oraz uczniów mających trudności w nauce (pomoc psychologiczno-pedagogiczna, wspomaganie).					

Monitorowanie z wykorzystaniem wyżej zaprezentowanej karty może przeprowadzić dyrektor (wicedyrektor) szkoły lub nauczyciel. Wskazane jest, aby zrobić to na początku roku szkolnego. Kwestionariusz do gromadzenia danych pełni również funkcje instruującą wobec respondenta lub obserwatora, uświadamia, jakie warunki należy spełnić, by przygotować zajęcia adekwatnie do potrzeb i zainteresowań oraz możliwości uczniów.

Istotną kwestię stanowi monitorowanie treści (celów) kształcenia pochodzących z podstawy programowej edukacji wczesnoszkolnej. Ten proces kontroli (autokontroli) warto zsynchronizować z opracowywaniem planów dydaktycznych i zasugerować nauczycielom rubryki „numeryczne odniesienie...”, co zaproponowano w kolejnej tabeli (do wyboru przez dyrektora i zespół nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej. Warto rozważyć, czy nie zaproponować nauczycielom planowania pracy dydaktyczno-wychowawczej i opiekuńczej na okres semestru, a może nawet krótszy (miesiąc lub dwa), uwzględniając wstępnie realia klasowe (tab. 13).

Tabela 13. Przykładowy wzór planu dydaktycznego nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej z numerycznym odniesieniem do podstawy programowej¹⁴

Miesiąc	Liczba godzin	Temat bloku/kregu	Temat dnia	Edukacja	Treści działań edukacyjnych	Numeryczne odniesienie do podstawy programowej

W systemowej koncepcji nadzoru pedagogicznego, w tym nadzoru nad podstawą programową, może pojawić się potrzeba analizowania jakości kształcenia z obszaru wybranej edukacji, np. polonistycznej, matematycznej, przyrodniczej lub technicznej. Analizę tę można zrealizować w ramach cyklu kształcenia danej grupy uczniów. Wszystko zależy od koncepcji monitoringu, którą przyjmą dyrektor z zespołem nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej. **Istotą tej analizy jest odpowiedź na pytanie, czy zostały osiągnięte efekty założone w podstawie programowej oraz w jaki sposób dokonano ich sprawdzenia.**

Podstawą do wypełnienia danej tabeli (14.) będą działania cząstkowe nauczycieli, dotyczące sprawdzania postępów edukacyjnych z wykorzystaniem testów, sprawdzianów, kart pracy ucznia i innych wytworów.

Tabela 14. Monitorowanie osiągnięcia efektów edukacyjnych w klasie w roku szkolnym

Edukacja	Efekty (z podstawy programowej)	Data realizacji	Data sprawdzenia	Sposób sprawdzenia (test, obserwacja...)	Uwagi

Kolejną kategorią objętą analizą (kontrolną i autokontrolą) jest respektowanie *Rozporządzenia MEN w sprawie ramowych planów nauczania* (Dz.U. z 2012 r., poz. 204, z późn. zm.), czyli przestrzeganie zapisów prawa dotyczących wymiaru zajęć z poszczególnych edukacji w trzy-letnim cyklu kształcenia. Jest sprawą bezsporną, że należy prowadzić monitoring semestralny i roczny, aby była pewność, iż zajęcia zostaną zrealizowane w czasie edukacyjnym określonym w rozporządzeniu. Tabelę mogą wypełnić nauczyciele po zakończeniu semestru lub roku szkolnego. Okresowe stwierdzenie braku realizacji zajęć w określonym wymiarze umożliwi dyrektorowi podjęcie stosownych działań. Znacznym ułatwieniem są właściwe dzienniki lekcyjne (w szczególności e-dziennik), w których znajdują się pola do numerowania kolejnych zajęć lub podliczania w skali tygodnia.

¹⁴ Zawartość kategorii planistycznych w tabeli ma charakter umowny, można je wzbogacać, uzupełniać, dodając inne niezbędne w opinii dyrektora lub nauczyciela dane, np. przewidywane osiągnięcia uczniów, działania o charakterze zindywidualizowanego podejścia na zajęciach, wspomaganie.

**Tabela 15. Monitorowanie czasu przeznaczanego na poszczególne zajęcia w klasie
w roku szkolnym¹⁵**

Edukacja	Liczba godzin zaplanowanych		Liczba godzin zrealizowanych	Liczba godzin niezrealizowanych	Przyczyna niezrealizowania	Propozycja rozwiązania
	w cyklu	w roku szkolnym				
Język obcy	190 h					
Edukacja muzyczna	95 h					
Edukacja plastyczna	95 h					
Zajęcia komputerowe	95 h					
Wychowanie fizyczne	290 h					
Edukacja polonistyczna, społeczno-etyczna, matematyczna, przyrodnicza, techniczna	1150 h					

Monitorowanie podstawy programowej poprzez obserwację zajęć

W systemowej koncepcji realizowania nadzoru pedagogicznego przez dyrektorów szkół warto w sposób naturalny umieścić kategorie, które posłużą zebraniu niezbędnych danych w celu udzielenia odpowiedzi na pytanie: **Czy i na ile zajęcia edukacyjne, ich przebieg, potwierdzają uwzględnianie celów, treści i warunków realizacyjnych podstawy programowej, a tym samym przygotowują uczniów klas I-III do kontynuowania edukacji na II etapie kształcenia?** Dla tych celów można wykorzystać zamieszczone dalej *Arkusze obserwacji* lub/i *Arkusze autoewaluacji nauczyciela*.

Uzyskane dane mogą stanowić kontekst interpretacyjny wyników uzyskanych w procesie monitorowania pracy wychowawczo-dydaktycznej i opiekuńczej w szkole w klasach I-III, w procesie ewaluacji wewnętrznej i zewnętrznej; także w trakcie ewaluacji częściowej. Oprócz badań ankietowych i analizy dokumentów, takich jak dziennik lekcyjny, sprawdziany, testy pedagogiczne, karty pracy, wytwory działalności artystycznej uczniów ważnym i bezpośrednim źródłem danych o jakości kształcenia jest obserwacja zajęć edukacyjnych przez dyrektora (wicedyrektora). Warto stosować w szkole obserwacje koleżeńskie w celu wdrożenia nauczycieli do planowania pracy pedagogicznej w oparciu o obowiązujące akty prawne i łączyć tę czynność z przygotowaniem arkuszy: przedobserwacyjnego i obserwacyjnego.

W organizacji nadzoru pedagogicznego i monitorowaniu podstawy programowej jest miejsce na nowatorstwo oraz innowacyjność dyrektora (wicedyrektora) oraz zespołu nauczycieli.

¹⁵ Rozporządzenie MEN w sprawie ramowych planów nauczania...

**ARKUSZ OBSERWACJI ZAJĘĆ W KLASACH I-III
W ROKU SZKOLNYM**

1. Imię i nazwisko nauczyciela
.....
2. Data obserwacji
.....
3. Temat zajęć (treści działań edukacyjnych)
.....
.....
.....
4. Klasa Liczba uczniów
5. Odniesienie do podstawy programowej edukacji wczesnoszkolnej (szczegółowe cele kształcenia/planowane do osiągnięcia efekty):
.....
.....
6. Treści kształcenia wynikające z programu nauczania
.....
.....
.....
7. Cele szczegółowe zajęć
.....
.....
8. Warunki i sposoby realizacji *Podstawy programowej*..
 - a) Przestrzeganie zasad gospodarowania czasem
.....
 - b) Przygotowanie sali lekcyjnej (część dydaktyczna i część rekreacyjna)
.....
 - c) Wykorzystanie środków dydaktycznych
.....
.....
 - d) Przejawy (przykłady) indywidualizowania pracy z uczniem/uczniemi
.....
9. Przejawy (przykłady) osiągnięcia celów szczegółowych zajęć
.....
.....
10. Inne spostrzeżenia i uwagi.....
.....
.....

Podpis Nauczyciela

Data

Podpis Dyrektora

.....

.....

.....

ARKUSZ AUTOEWALUACJI¹⁶ PRACY PEDAGOGICZNEJ NAUCZYCIELA EDUKACJI Wczesnoszkolnej

1. Czy zapoznała/zapoznał się Pani/Pan z podstawą programową?
 TAK NIE NIE MAM ZDANIA

2. Czy zapoznała/zapoznał się Pani/Pan z podstawą programową edukacji wczesnoszkolnej?
 TAK NIE NIE MAM ZDANIA

3. Czy zna Pani/Pan warunki i sposoby realizacji podstawy programowej określone w rozporządzeniu MEN dotyczącym podstawy programowej edukacji wczesnoszkolnej?
 TAK NIE NIE MAM ZDANIA

4. Czy stosuje Pani/Pan w praktyce pedagogicznej zasady dotyczące gospodarowania czasem przeznaczonym na poszczególne rodzaje zajęć?
 TAK NIE NIE MAM ZDANIA

5. W których z niżej wymienionych sytuacji korzysta Pani/Pan z obowiązującej podstawy programowej?
 - wybierając program nauczania i porównując jego adekwatność z podstawą programową,
 - opracowując plan dydaktyczny/rozkład materiału nauczania,
 - pisząc autorski program nauczania,
 - przygotowując się do codziennych zajęć, sprawdzam zgodność tematyki i treść z obowiązującą podstawą programową,
 - informując rodziców dzieci o zawartości treściowej podstawy programowej,
 - monitorując postępy edukacyjne uczniów,
 - oceniając osiągnięcia edukacyjne, redagując ocenę opisową,
 - tworząc narzędzia diagnozy lub dokonując wyboru tych narzędzi, np. testów pedagogicznych, kart pracy, sprawdzianów.

¹⁶ Kwestionariusz ankiety dla nauczyciela; badanie może mieć charakter anonimowy lub jawny.

Rola i zadania dyrektora przedszkola/szkoły w procesie sprawowania nadzoru pedagogicznego i monitorowania podstawy programowej

Nadzór pedagogiczny wymaga od dyrektora szerokiej wiedzy nie tylko z zakresu zarządzania, lecz także pedagogicznej i dydaktycznej, ponieważ nadzór to nie tylko kontrola, sprawdzanie czy egzekwowanie zaleceń. Ważna jest również działalność wspomagająca, pozwalająca na ukierunkowanie działań nauczycieli i określenie oczekiwań.

W związku z tym nadzór nad realizacją podstawy programowej wymaga od dyrektora:

- wiedzy na temat zasad planowania dydaktycznego,
- ogólnej znajomości nowej podstawy programowej,
- ogólnej znajomości założeń dydaktyczno-wychowawczych do realizacji podstawy programowej.

Wiedząc, że główne etapy pracy dydaktycznej to:

- planowanie pracy dydaktycznej,
- realizacja planu dydaktycznego,
- ocena efektów pracy dydaktycznej,

trzeba planować i realizować nadzór:

- na etapie planowania pracy dydaktycznej,
- na etapie realizacji planów dydaktycznych,
- na etapie oceny wyników (efektów) pracy dydaktycznej.

Aby mieć pewność, że podstawa programowa jest właściwie realizowana, przedszkole i szkoła muszą spełnić 6 podstawowych warunków:

1. Wszyscy nauczyciele znają podstawę programową.
2. Dyrektor ma pewność, że wybrany/napisany program nauczania zawiera całość podstawy programowej i jest optymalny dla uczniów i warunków przedszkola/szkoły.
3. Nauczyciel klas I-III wybiera podręcznik gwarantujący realizację podstawy programowej i osiągnięcie opisanych efektów¹⁷.
4. Nauczyciel planuje swoją pracę z uwzględnieniem potrzeb i możliwości uczniów, respektując zapisy *Rozporządzenia MEN w sprawie zasad udzielania i organizowania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach* (Dz.U. z 2013 r., poz. 532).
5. Dyrektor ma pewność, że podstawa programowa jest systematycznie i efektywnie realizowana.
6. Dyrektor doskonali pracę własną i szkoły poprzez wdrażanie wniosków z nadzoru pedagogicznego nad realizacją podstawy programowej do pracy przedszkola i szkoły w następnym roku szkolnym.

W związku z tym dyrektor w planowaniu nadzoru pedagogicznego powinien szczegółowo ująć działania związane z monitorowaniem realizacji obowiązującej podstawy programowej. Powinien planować pracę szkoły w oparciu o nowe wymagania nie tylko ramowego planu, lecz także w połączeniu z nową podstawą programową (treści/efekty oraz czas edukacyjny).

Dyrektor powinien mieć informację zarówno o stopniu realizacji podstawy programowej, jak i o jakości jej wdrażania, kontrolowaniu postępów uczniów przez nauczycieli, wysnuwaniu

¹⁷ T. Janicka-Panek, *Zanim wybierzesz program i podręcznik do kształcenia zintegrowanego*, „Fraszka Edukacyjna”, Warszawa 2002.

i wdrażaniu właściwych wniosków, które mogą wpłynąć na realizację podstawy programowej w przyszłości, ale i na bieżąco.

Dyrektor musi mieć podstawy wiedzy dotyczące budowy programów nauczania oraz wypracować odpowiednie narzędzia, które pomogą mu w sposób sprawny dokonać weryfikacji programów wybranych/napisanych przez nauczycieli.

Zadania dyrektora (wymagania wobec siebie samego lub osoby, na którą zostały delegowane):

1. Przeprowadzić ewaluację potrzeb, zainteresowań i oczekiwań zarówno uczniów, jak i rodziców w odniesieniu do oferty zajęć realizowanych z art. 42.
2. Opracować ofertę zajęć na podstawie wyników ewaluacji z uwzględnieniem rodzaju zajęć.
3. Zaplanować wspólnie z nauczycielami formy realizacji godzin z art. 42.
4. Zatwierdzić indywidualne plany pracy w ramach zajęć realizowanych przez nauczycieli w rozliczeniu półrocznym (Suckiel i in., 2009/2010).

Od 1 września 2009 r. weszły w życie inne zmiany bardzo istotne dla organizacji pracy szkół. Zgodnie ze zmianami wprowadzonymi w art. 42 *Karty Nauczyciela* przez *Ustawę z dnia 21 listopada 2008 r. o zmianie ustawy Karta Nauczyciela* (Dz.U. z 2009 r. Nr 1, poz.1) nauczyciele mają obowiązek, oprócz realizowania swojego pensum, rozliczyć dodatkowo, a tym samym przeprowadzić w ramach czasu pracy zajęcia opieki świetlicowej lub inne zajęcia z uczniami, wynikające z zadań statutowych szkoły, w tym zajęcia opiekuńcze i wychowawcze uwzględniające potrzeby i zainteresowania uczniów. Zajęcia z tego zakresu mogą planować nauczyciele, ale ostateczna decyzja należy do dyrektora placówki.

Oferta zajęć, które są proponowane w ramach realizacji godzin z art. 42 KN powinna wychodzić naprzeciw indywidualnym potrzebom uczniów, w rozwijaniu zdolności lub pogłębianiu zainteresowań.

Przeprowadzenie tych zajęć musi być rejestrowane i rozliczane w sposób określony w art. 42 ust. 7a pkt 2 *Karty Nauczyciela*; co oznacza, że objęte są one monitoringiem.

Ileokroć mowa o ofercie edukacyjnej zgodnej z ramowymi planami nauczania, to należy przez to rozumieć również wszelkie działania szkoły wskazujące na jej specyfikę pracy, np. oferta zajęć z wychowania fizycznego, języków obcych, zajęć technicznych czy artystycznych.

Oferta edukacyjna to również otwartość szkoły na potrzeby środowiska lokalnego, ale także przygotowanie szkoły i jej „elastyczność” na potrzeby rynku i klientów oraz baza szkoły umożliwiająca realizację podstawy programowej, a także rozwój zdolności i zainteresowań uczniów. Wobec tego do kategorii badawczych w wybranym roku szkolnym można dodać organizację pomocy psychologiczno-pedagogicznej w przedszkolu lub szkole, cele wsparcia udzielanego dzieciom i uczniom, jakość udzielanego wsparcia oraz jego efektywność. Respondentami udostępniającymi dane mogą być rodzice/opiekunowie uczniów (badania ankietowe, wywiad, wywiad grupowy, rozmowa ukierunkowana kwestionariuszową listą pytań) lub/i nauczyciele (psycholog, pedagog i inni specjaliści) oraz uczniowie (obserwacja zajęć).

Biorąc pod uwagę wielość proponowanych dyrektorowi i zespołom nauczycielskim rozwiązań, wskazane jest, by dyrektor przedszkola/szkoły miał koncepcję nadzoru pedagogicznego; w tym ewaluacji wewnętrznej, monitoringu podstawy programowej, którą omówi i przedyskutuje w gronie pedagogicznym. Oznacza to, że dokona wyboru zagadnienia do ewaluacji wewnętrznej, np. monitorowania podstawy programowej, metod, technik, narzędzi, ustali częstotliwość obserwacji.

Znaczenie współpracy dyrektora przedszkola/ szkoły z nauczycielami (zespołami zadaniowymi) w procesie monitorowania podstawy programowej

Pracę dyrektora może usprawnić współpraca z nauczycielami, działającymi w ramach zespołów zadaniowych (problemowych). Przygotowanie materiałów analitycznych dyrektor może zaproponować zespołom przedmiotowym w ramach form nadzoru pedagogicznego nad realizacją podstaw programowych, ponieważ do obowiązków nauczycieli należy szczególnie analiza *Podstawy programowej kształcenia ogólnego*. Jednym z dowodów dokonania takiej analizy i pełnej znajomości zapisów tego dokumentu mogą być opracowania szczegółowe dotyczące wprowadzanych zmian w strukturze podstawy programowej, analizy określonych umiejętności wymaganych podstawą, niezbędnych elementów wiedzy, które przewiduje podstawa programowa.

Wybór kształconych umiejętności, które trzeba poddać szczególnemu monitoringowi w toku nadzoru pedagogicznego nad realizacją podstawy programowej, zależy od rzeczywistych potrzeb przedszkola lub szkoły. W tym zakresie dyrektor współdziała z nauczycielami pracującymi w zespołach przedmiotowych albo problemowych zespołach/komisjach Rady Pedagogicznej, bądź w zespole ds. ewaluacji wewnętrznej.

Opracowywanie wniosków można polecić grupie, która prowadziła diagnozę – otrzymamy wówczas jedynie projekt, co wynika ze specyfiki zadań grupy i jej pracy. Konieczne więc wydaje się wspólne uzgodnienie wniosków przez całą radę pedagogiczną czy nawet społeczność szkolną. Z tego względu niezłym rozwiązaniem mogą być warsztatowe zajęcia rady pedagogicznej, na których – na podstawie wcześniejszych analiz – wypracowane zostaną wnioski. Co więcej, jeśli rada pedagogiczna ma podobne doświadczenia, jeśli preferuje dłuższe spotkania, może to odbyć się na tym samym posiedzeniu, na którym prezentowane będą analizy zebranych informacji. Z jednej strony należy dostrzec korzyści, z drugiej strony zaś – zagrożenia.

W zależności od tematu diagnozy i konieczności zaangażowania różnych grup, powinny być one włączone do opracowywania wniosków. Trudno bowiem opracować wnioski do wykonania i zaprezentować je tym, którzy nie mieli okazji przynajmniej wypowiedzieć się na ich temat.

Sensowne wydaje się, by uzgodnione wnioski były przedstawione wszystkim zainteresowanym ich realizacją i to nie tylko na początku, lecz przez cały czas wykonywanych zadań. Można przecież znaleźć takie miejsca zarówno w pokoju nauczycielskim, jak i w klasach czy na korytarzach (jeśli jest taka potrzeba), gdzie będą widoczne i dostępne.

Przy opracowywaniu wniosków można stosować rozmaite metody, najważniejsze jednak, by rezultaty odpowiadały oczekiwaniom (celom badań). Opracowanie powinno być jasno sformułowane, zawierać nazwiska osób odpowiedzialnych za jego realizację, terminy i metody realizacji, a także przewidywane efekty¹⁸.

Podsumowując, monitorowanie podstawy programowej okaże się bardziej skuteczne i mniej uciążliwe, jeśli będzie realizowane we współpracy z nauczycielami (zespołami problemowymi). Nauczyciele nie będą czuli się zaskakiwani rozwiązaniami proponowanymi lub narzucanymi przez dyrektora, a jeżeli wystąpią w roli współtwórców, można liczyć na ich identyfikowanie się z koncepcją nadzoru pedagogicznego. Warto dodać, że do procesu ewaluacji wewnętrznej powinni być włączeni inni pracownicy realizujący zadania statutowe; w tym prowadzący zajęcia dodatkowe, podnoszące jakość efektów określanych w podstawie programowej.

¹⁸ E. Lubczyńska (red.), *Jak wspólnie diagnozować sytuację szkoły*, op.cit., s. 29 i następne.

Kompetencje dyrektora przedszkola/szkoły i nauczycieli przydatne w monitorowaniu podstawy programowej

Warto zastanowić się nad kluczową rolą dyrektora szkoły w kontekście monitorowania realizacji podstawy. Kierowanie szkołą w dzisiejszych czasach nie jest równoznaczne z wydawaniem poleceń, kontrolowaniem, lecz przeciwnie – z inicjowaniem, doradzaniem, rozwiązywaniem problemów i podejmowaniem decyzji. Zadaniem dyrektora jest integrowanie nauczycieli wokół problemów, tworzenie klimatu sprzyjającego współpracy¹⁹.

Od kierownictwa przedszkola i szkoły oczekuje się, aby reprezentowało postawę szacunku i akceptacji wobec innych, miało umiejętność prowadzenia dialogu i dochodzenia do kompromisu.

Zadaniami dyrektora szkoły w procesie monitoringu są:

- zainicjowanie procesu,
- zachęcanie nauczycieli do monitorowania (np. numerycznego odnoszenia się do podstawy programowej),
- wspieranie nauczycieli,
- powołanie lidera zmiany,
- udzielanie liderowi informacji zwrotnej,
- aktywne uczestnictwo w procesie monitorowania,
- współdziałanie w pracach grupy zadaniowej i wspieranie jej działań,
- pomoc w nawiązywaniu kontaktów,
- pomoc w przenoszeniu efektów z monitorowania do praktyki przedszkolnej i szkolnej.

W realizacji wyżej wymienionych zadań przydatne będą kompetencje społeczne, kompetencje planistyczne, organizacyjne, umiejętność motywowania nauczycieli i wprowadzania zmiany.

Profil kompetencji wymaganych od osób prowadzących monitoring podstawy programowej

Osoba monitorująca powinna mieć różnorodne umiejętności/kompetencje:

- kompetencję fachową,** czyli być wszechstronnie przygotowaną, znać rzeczywistość edukacyjną, nowe tendencje w nauczaniu i wychowaniu;
- kompetencję metodyczną,** czyli powinna znać różne sposoby nauczania i wychowania, potrafić je wykorzystać, wiedzieć, jak się uczyć dzieci, uczniowie i dorośli;
- kompetencję animacyjną,** czyli powinna mieć pomysły na codzienną pracę w grupie przedszkolnej, klasie szkolnej, w radzie pedagogicznej i wśród kolegów, przekazywać energię, inspirować;
- kompetencję społeczną,** czyli być świadomą celów, które można osiągnąć poprzez profesjonalne monitorowanie, interesować się rozwojem przedszkola i/lub szkoły.

Poddano analizie kompetencje współczesnych nauczycieli ujmowane w charakterystykach sylwetek zawodowych wielu autorów, poszukując m.in. umiejętności o charakterze metodologicznym. Odnotowano takie kompetencje, jak: merytoryczne, psychologiczno-pe-

¹⁹ T. Janicka-Panek, *Lider WDN*, CODN, Warszawa 2006, s. 26 i następane.

dagogiczne, diagnostyczne (związane z poznawaniem uczniów i ich środowiska), w zakresie planowania i projektowania, dydaktyczno-metodyczne, komunikacyjne, medialne i techniczne, kontrolne i oceniające osiągnięcia uczniów oraz jakościowy pomiar pracy szkoły, projektowanie i ocena programów oraz podręczników szkolnych, autoedukacyjne²⁰.

Bogactwo ról nauczyciela opisuje B. Niemierko, ujmując je w następujące obszary:

- zarządzanie – kierownik, edukator, decydent,
- rozpoznawanie – obserwator, diagnostyk, recenzent,
- pobudzanie – organizator, pomocnik, motywator,
- instruowanie – prezenter, informator, doradca²¹.

Kompetencji metodologicznych podanych wprost nie stwierdzono, natomiast są one zawarte, „niejako ukryte” w innych, np. w kompetencjach diagnostycznych, kontrolnych i oceniających. Również role nauczyciela, takie jak obserwator, recenzent, zwiastują działania badawcze.

Delegowanie uprawnień z zakresu monitorowania podstawy na nauczycieli oznacza również, że dyrektor kreuje politykę w zakresie doskonalenia zawodowego (wewnętrznego i zewnętrznego), kierując się potrzebami placówki i kompetencjami nauczycieli. Zapewnia wspomaganie nauczycielom lub liderowi koordynującemu pewną część zadań z zakresu nadzoru nad podstawą programową, podejmując współpracę z wybraną placówką doskonalenia zawodowego.

²⁰ W. Strykowski, J. Strykowska, J. Pielachowski, *Kompetencje nauczyciela szkoły współczesnej*, Poznań 2003, s. 21-31.

²¹ B. Niemierko, *Diagnostyka edukacyjna*, Warszawa 2009, s. 38.

Interpretowanie i wykorzystywanie wniosków z monitorowania podstawy programowej w celu oceny postępów rozwoju dziecka (w przedszkolu) i ucznia (w szkole) oraz oceny edukacyjnej roli przedszkola/szkoły

Rzetelnie dokonana analiza wyników monitorowania podstawy, a przede wszystkim wyciąganie i wdrożenie wniosków, dają gwarancję efektywniejszego planowania i realizacji pracy dydaktycznej, głównie z myślą o rozwoju dzieci w przedszkolu i młodszych uczniów.

Informacje powinny być pokazane niezwłocznie po ich zebraniu i uporządkowaniu. Jak zauważyliśmy, wszelka zwłoka działa na naszą niekorzyść. Mogą się pojawić niepotrzebne domysły, np. na temat:

- cenzurowania informacji – grupa diagnozująca nie chce (boi się) upublicznić wszystkie dane, dokonuje więc ich eliminacji, wyklucza „niewygodne”;
- nieudolności grupy diagnozującej – podjęła się zadania, które ją przerosło, nie potrafi sobie z nim poradzić, a nie chce się do tego przyznać;
- bezcelowości przedsięwzięcia – niepotrzebnie wzięliśmy w tym udział, przedstawiliśmy nasze opinie, traciliśmy czas, bo i tak wszystko wyładowało gdzieś w szufladzie.

Nie będzie to sprzyjać dobrej atmosferze i kolejnym tego typu przedsięwzięciom, jakie zamierzamy podjąć w przyszłości.

Przy porządkowaniu i sortowaniu informacji (zliczanie, spisywanie z arkuszy) niezastąpionymi narzędziami będą komputer i kserokopiarka – umożliwią one modyfikowanie zestawień i powielanie ich w potrzebnej ilości. Opracowane zestawienia będą przejrzyste i staranne, a poprzez to czytelne. Bardzo dobre rezultaty mogą dać też prezentacje zestawień na dużych arkuszach papieru (np. A0). Ta decyzja musi być sprawą indywidualną szkoły, a z pewnością diagnozujących – doradza E. Lubczyńska²².

Oczywiście etap analizy zebranych informacji to praca dla grupy diagnozującej. Trudno sobie wyobrazić, by nie dokonywały jej osoby, które tworzyły narzędzia, stosowały je, zebrały dane i zestawily je. Jednakże ich analiza ma charakter projektu, propozycji, a nie gotowego opracowania. Powinna być przedstawiona całej radzie pedagogicznej, tak by nauczyciele mogli wnieść ewentualne poprawki i uzupełnienia. Wszak na tej analizie budowany będzie plan działania, którego realizatorami będą wszyscy. Warto tu także przypomnieć, że nasz proces ma być procesem wspólnego diagnozowania, a prace grupy mają charakter pomocniczy, ułatwiający, a nie rozstrzygający. Ze zrozumiałych względów prezentacja będzie stresująca dla członków grupy, ale można zakładać, że reszta nauczycieli, wyrażając swoje opinie, będzie miała na uwadze jedynie takie poprawienie dokonanej analizy, by stała się ona lepszą podstawą do mającego po niej nastąpić planowania pracy.

Po zaprezentowaniu analizy radzie pedagogicznej należałoby przedstawić ją także uczniom i rodzicom, jeśli oczywiście wymagają tego temat i przewidywane działania, które będą jej następstwem. Możliwe, że i tu pojawi się potrzeba dokonania poprawek lub uzupełnień. Nie należy się przed tym bronić. Każde zdanie pozwalające na pełniejszą analizę zebranych informacji powinno zostać, dla dobra sprawy, uwzględnione. Przecież im lepsza analiza, tym łatwiejsze planowanie. Zakres prezentacji zależy także, jak zawsze, od rodzaju placówki.

²² E. Lubczyńska (red.), *Jak wspólnie diagnozować sytuację szkoły*, op.cit., s. 26 i następne.

Podobnie jak prezentacja zebranych danych, także ich analiza powinna być przedstawiona niezwłocznie po jej przygotowaniu. Pozwoli to na szybsze dopracowanie i przyjęcie analizy, a w związku z tym – na zajęcie się planowaniem. Należy starać się o zachowanie harmonogramu przyjętego na początku diagnozowania.

Dane można udostępnić wszystkim zainteresowanym, umieszczając je w gablotach lub na tablicach w miejscach ogólnodostępnych, prezentacja natomiast powinna się odbywać na wspólnych spotkaniach – tylko tam mamy szansę uzyskania i udzielenia szybkiej informacji zwrotnej. Dobrym rozwiązaniem wydaje się wcześniejsze zapoznanie uczestników spotkania z opracowanymi materiałami. Pozwala to obecnym na przygotowanie własnych przemyśleń i ewentualnych poprawek.

Pozostają pytania, które analizy, z jakiego zakresu i komu zaprezentować. To również powinno być tematem wcześniejszej dyskusji i ustaleń. Z jednej strony bowiem nie wszystko będzie interesujące dla wszystkich, z drugiej – może zaistnieć obawa o ujawnienie zebranych danych. Pełną analizę powinni oczywiście poznać wszyscy nauczyciele, wszak ich udział w jej opracowaniu był największy i bez względu na tematyczny zakres diagnozy jej wyniki będą wpływać na ich pracę w przyszłości. Także ta decyzja powinna być uwarunkowana specyfiką szkoły; nie należy jednak dokonywać cenzury lub utajniania opracowań – podkreśla E. Lubczyńska²³.

Ważniejsze od samych informacji są wywiedzione z ich analizy spostrzeżenia i wnioski, nie ma zatem potrzeby organizowania spotkań specjalnie poświęconych prezentacji. Nie przypadają za nimi ani nauczyciele, ani uczniowie, ani rodzice. Ponadto trudno sobie wyobrazić, że uczestniczący w takim spotkaniu potrafią skupić się dłużej nad statystycznymi przecież zestawieniami. Dlatego też wystarczy je wywiesić w miejscu, które zostało ustalone przy opracowaniu planu działań. Najprostsze rozwiązanie to oczywiście tablice ogłoszeń w pokoju nauczycielskim. Jeśli prezentujemy informacje rodzicom i uczniom, to odpowiednie miejsca znajdują się w klasach i na korytarzach, czyli miejscach ogólnodostępnych.

Nie będziemy mieli pewności, że z tak przedstawionymi danymi wszyscy się zapoznają, ale doświadczenie uczy, że nawet ich odczytanie na wspólnym spotkaniu diagnozujących z diagnozowanymi nie da lepszych wyników. Dla nauczycieli – szczególnie edukacji wczesnoszkolnej – duże znaczenie mają też dane zewnętrzne o wynikach nauczania.

Wyniki zewnętrznego badania efektów kształcenia stanowią istotny wskaźnik skuteczności szkoły i nauczycieli w zakresie realizacji podstawy programowej. Dlatego rzetelna analiza wyników sprawdzianu ukazuje treści podstawy programowej, których realizacja nie przysparza kłopotów nauczycielom i takie, których poziom osiągnięć uczniów nie satysfakcjonuje ani dyrekcji, ani nauczycieli, ani uczniów i ich rodziców. Jeszcze istotniejsze od stwierdzenia poziomu wyników sprawdzianów w aspekcie wymagań podstawy programowej kształcenia ogólnego jest wskazanie sposobów poprawy wyników.

Analizą wyników sprawdzianu zajmują się komisje rady pedagogicznej, które przedstawiają efekt analizy radzie pedagogicznej i dyrektorowi. Podstawą tej analizy są indywidualne wyniki każdego ucznia, otrzymywane przez szkoły w ostatnim tygodniu przed zakończeniem zajęć oraz raporty opracowywane przez okręgowe komisje egzaminacyjne w okresie wakacji letnich i przesyłane do szkół na początku roku szkolnego. Pozwalają ustalić poziom wyników i sporządzić katalog szczegółowych umiejętności wymaganych na sprawdzianie. Odbiorcami wyników sprawdzianu szóstoklasistów są nie tylko nauczyciele uczący w klasach IV-VI, lecz także nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej (także oddziału przedszkolnego, jeśli jest w strukturze organizacyjnej szkoły). Tak kluczowa umiejętność, jaką jest czytanie ze zrozumieniem, kształtowana jest od przedszkola przez wszystkie etapy edukacyjne. Podobnie rzecz się ma z myśleniem naukowym, inicjatywnością i przedsiębiorczością, kompetencjami językowymi i innymi obowiązującymi w krajach Unii Europejskiej.

²³ Ibidem.

Postulaty dla rady pedagogicznej przedszkola/ szkoły w zakresie określania obszarów doskonalenia i wspomagania (samokształcenia) oraz kierunków rozwoju placówki

Wszędzie tam, gdzie powszechna jest świadomość, że podnoszenie jakości pracy łączy się m.in. z poszukiwaniem problemów, a w konsekwencji – ich rozwiązywaniem z korzyścią dla klientów, nie powinno być zastrzeżeń w prezentowaniu zebranych informacji. Tym ważniejsze jest to zagadnienie, im bardziej zależy nam na uzyskaniu korzyści niewynikających wprost z przeprowadzonych badań i uzyskanych informacji, a raczej z samej realizacji procesu – większa otwartość i współpraca.

Jeśli w szkole powszechna jest przekonanie o konieczności jawnego, jasnego i szczerego prezentowania opinii, a nauczyciele nie tylko potrafią, ale przede wszystkim chcą być otwarci wobec siebie, dyrekcji, uczniów i rodziców, istnieje duże prawdopodobieństwo, że zarówno sam proces zbierania informacji, jak również ich interpretowania i analizowania przebiegać będzie sprawnie i da oczekiwane rezultaty. A zatem działania zmierzające do poprawy jakości pracy przedszkola lub szkoły będą akceptowane i możliwe do wykonania.

Jeśli nauczyciele nie potrafią rozwiązywać konfliktów, a diagnoza może je wywoływać (choćby ze względu na ujawnienie nieprzychylnych opinii o pracy szkoły lub niektórych nauczycieli), może zaistnieć sytuacja, że opinie takie zostaną przez nich same stłumione, ocenzone, a w rezultacie powstanie nieprawdziwy obraz rzeczywistości. I odwracając nieco sytuację – opinie wywołujące konflikt w radzie pedagogicznej mogą być wykorzystywane do wzajemnych rozgrywek między nauczycielami. Brak umiejętności radzenia sobie z konfliktem może przyczynić się do podziału na zantagonizowane grupy, co nie będzie sprzyjać podnoszeniu jakości pracy. W skrajnym przypadku diagnoza może się przerodzić w wyszukiwanie cudzych słabości – zauważa E. Lubczyńska²⁴.

Wszędzie tam, gdzie nauczyciele:

- nastawieni są niemal wyłącznie na osobiste sukcesy i indywidualnie do nich dążą, nie znajdując, a często nawet nie szukając wsparcia,
- niepowodzenia muszą przyjmować w samotności, jako swoje porażki (także ze względu na brak wsparcia),

wspólne diagnozowanie, które z założenia jest procesem opartym na wspieraniu i współdziałaniu możliwe najszerszego grona zainteresowanych, może nie dawać oczekiwanych wyników. Każdy będzie pracował sam, a rezultatem będzie wiele indywidualnych opracowań, wniosków i ocen, które nie dadzą się złożyć w spójną całość.

Wspieranie się nauczycieli w dążeniu do sukcesu, zarówno indywidualnego, jak i grupowego, podobnie jak wspólne radzenie sobie z niepowodzeniami wydaje się więc mieć niebagatelne znaczenie²⁵.

Najprościej zacząć od analizy ilościowej. Wszelkie dane dające się pogrupować w tabele, wykresy, procenty są bardzo wyraziste. Oczywiście im wyższy wskaźnik sformułowań pozytywnych, tym lepiej.

Analiza skupiająca się na przyczynach, choćby tylko ograniczała się do ich wyłowienia z podstawowych opinii i informacji, daje materiał do przemyśleń nad koniecznymi do podję-

²⁴ Ibidem, s. 10.

²⁵ Ibidem.

cia działaniami. W tej fazie bardzo ważne wydaje się uwzględnienie wszystkich ujawnionych powodów opisywanego stanu rzeczy. Być może są one istotne tylko dla osoby przygotowującej materiał do analizy, ale to nie znaczy, że możemy je lekceważyć. Naszym celem jest podniesienie jakości pracy, a więc uzyskanie zadowolenia możliwie największej grupy klientów, naturalną koleją rzeczy jest więc skupianie się na tych problemach, które pojawiają się najczęściej i mają największy wpływ na funkcjonowanie przedszkola/szkoły.

Wskazane problemy i ich przyczyny należy przeanalizować, zwracając uwagę na:

- występujące między nimi zależności – czy nie wynikają jedne z drugich,
- chronologię realizacji zadań,
- możliwość realizacji oczekiwań.
- zaplanowanie procesu realizacji wniosków poprzez przyjęcie racjonalnych postulatów.

To naturalna konsekwencja poprzedniego etapu. Po uzyskaniu informacji na temat aktualnego stanu szkoły i dokonaniu analizy jego przyczyn oraz po opracowaniu wniosków (z niezbędnym zachowaniem refleksji nad możliwością ich realizacji) należy zaplanować proces ich realizacji. Wystarczy wówczas ułożyć je w kalendarz i przedstawić do dyskusji (jeśli opracowaniem zajmowała się grupa, a nie cała rada pedagogiczna) nauczycieli, uczniów i rodziców (jeśli ich dotyczy).

Ponieważ diagnozowanie było procesem wspólnym, planowanie również powinno mieć podobny charakter. Korzyści z takiego działania są takie same, jak ze wszystkich rozwiązań grupowych:

- więcej wiedzy i informacji,
- różnorodne podejście do problemu,
- większa akceptacja rozwiązań,
- lepsze zrozumienie decyzji.

Pozostanie jeszcze wywieszenie opracowanego harmonogramu w pokoju nauczycielskim, tak by przez cały czas był dostępny i by mógł stanowić pole obserwacji procesu. Jeśli realizacja wniosków pociąga za sobą udział rodziców i uczniów, warto i dla nich przygotować w stosownym miejscu informację o zaplanowanych działaniach.

Opracowanie raportu z monitorowania

Efektom przeprowadzonego procesu powinno być opracowanie raportu. Jego zawartość, forma i sposób udostępniania powinny być określone wcześniej – na starcie, mają bowiem odpowiadać potrzebom konkretnej placówki. Raporty z monitoringu prowadzonego w różnych placówkach tylko w ogólnych zarysach mogą być do siebie podobne.

Gdy nie mamy praktyki w tworzeniu raportu, możemy sięgać po gotowe opracowania, za każdym razem powinniśmy jednak dostosowywać je do własnych potrzeb.

Podsumowanie

Poradnik zawiera różnorodne propozycje metod i narzędzi, które mogą zostać wykorzystane w procesie ewaluacji wewnętrznej, obejmującej wymagania poświęcone monitorowaniu podstawy programowej. Z przedstawionych rozwiązań dyrektor wraz z zespołem ds. ewaluacji wewnętrznej mogą dokonać wyboru niezbędnych elementów koncepcji badań lub w szkole podstawowej w klasach I-III. Z przeprowadzonych badań w działaniu (przez nauczycieli, z udziałem nauczycieli i innych pracowników) wynikają istotne wnioski służące ocenie:

- jakości działań podejmowanych w placówce,
- skuteczności oddziaływania pedagogicznego,
- przestrzegania zalecanych warunków realizacji, które zostały podyktowane względami psychologicznymi [potrzebami i możliwościami dzieci (uczniów)].

Przedszkola/szkoły jako organizacje uczące się dokonują autoewaluacji i autokorekty.

Cywilizacja trzeciej fali, która rozwija się na naszych oczach (Gensler, 1998) i w której gospodarka opiera się głównie na zasobach umysłowych, wymaga innej niż dotychczas edukacji czoł-

wieka – zauważa Uszyńska-Jarmoc²⁶. Oczekuje się, że szkoła będzie rzeczywiście przygotowywać człowieka do życia, ceniąc nie tyle zapamiętaną, mechaniczną, bierną, książkową wiedzę, ile jego twórczość, inicjatywę oraz umiejętność współpracy w zespołach ludzkich. (...) Stąd od kilku lat, mimo realizowanej reformy, która nie objęła wszystkich poziomów i wszystkich płaszczyzn edukacji, w dalszym ciągu i chyba w coraz większym wymiarze, postuluje się konieczność wprowadzania radykalnych zmian w praktyce funkcjonowania przedszkoli i szkół – zmian nie tylko organizacyjnych, ale przede wszystkim zasadniczych, głębokich zmian wynikających z przyjęcia współczesnych kierunków rozwoju człowieka, miejsca i roli edukacji w tym rozwoju, słowem, zmian prowadzących do określenia na nowo sensu edukacji oraz zasadniczych jej celów²⁷.

Nauczyciel współkonstruuje mikrosystem (mikrosystemy) edukacyjny, nadając mu sens i specyficzne cechy, w którym to mikrosystemie dziecko w wyniku organizowanych i spontanicznych interakcji ze środowiskiem kulturowym, transformacji indywidualnego doświadczenia, dochodzenia do zrozumienia i konstruowania znaczeń, buduje swój umysł i swoją podmiotowość²⁸. Nauczyciel planuje, realizuje plany i bada efekty.

Nauczyciele i wychowawcy mogą podejmować wspólnie badania, a ich ukoronowaniem może być stosowanie tzw. badań w działaniu, zaliczanych do znaczących sposobów realizacji pedagogicznych badań jakościowych. Badacze profesjonalni jako partnerzy pedagogów – praktyków mających przygotowanie badawcze i aspiracje poznawcze – mogą projektować programy korzystnych zmian w sferze praktyki, realizować te programy, szacować efekty realizacji (w formie ewaluacji bieżącej i końcowej oraz dystansowej), upowszechniać rezultaty. Na tej drodze może dochodzić do korzystnego naukowo i praktycznie powiązania teoretycznej wiedzy pedagogicznej z praktyką wychowania i kształcenia.

Współczesne poszukiwania metodologów (...) coraz wyraźniej zmierzają do nowego modelu związku teorii z praktyką, poprzez podjęcie krytycznego i nowego zorientowania czy też upomnienia się (...) o podjęcie podejścia humanistycznego w pedagogice.

Ważną rolę w tym procesie przemian odegrały poszukiwania związane z badaniem w działaniu – wyraźnie nawiązując do hermeneutycznej tradycji rozumienia, a od lat 80. XX wieku coraz bardziej zyskujące na znaczeniu jako istotny element badań pedagogicznych oraz ważny punkt orientacyjny we współczesnych rozważaniach metodologicznych.

Specyficzną cechą badań w działaniu jest to, iż badacz nie tylko jest zanurzony w badanym zjawisku, lecz poprzez swą aktywną postawę próbuje je przekształcić. Usiłuje wpłynąć na kształt rzeczywistości, w której sam uczestniczy, co powoduje, że sytuacja ta wpływa na niego w podobnym stopniu, jak na badane przez niego podmioty. Badanie przez działanie zawsze odnosi się do zagadnień, pytań, które dla badacza mają znaczenie. Jeśli ktoś opisuje tylko zjawisko, w którym zachodzą jakieś zmiany, nie jest to jeszcze badanie przez działanie, bo opisujący nie ma intencji dokonania w badanej rzeczywistości zmian, a jedynie je rejestruje. Nie ma tam działań badacza wywołujących zmiany. Badanie w działaniu ma zawsze swoje praktyczne konsekwencje, one nadają mu niejako wagę, określają jego cel, którym zawsze pozostaje zmiana jakiegoś, dysfunkcyjnego aspektu istniejącej rzeczywistości.

Wacław Pytkowski wskazuje, że „o słuszności komercyjnych koncepcji rozstrzyga dalsza praca naukowa i osąd praktyki. Praktyka bowiem jest nie tylko źródłem i celem poznania naukowego, ale również... kryterium prawdziwości, porównując i oceniając minione lub konkurencyjne odbicie rzeczywistości”.

²⁶ J. Uszyńska-Jarmoc, *Rozwój dziecka w edukacji*, [w:] Lubomirska K. (red.), *Edukacja elementarna. Podstawy teoretyczne – wybrane zagadnienia*, Wyd. CODN, Warszawa 2005, s. 51-68.

²⁷ Ibidem.

²⁸ J. Bałachowicz, *Indywidualizacja jako postulat i konieczność współczesnej edukacji początkowej*, Libron, Kraków 2011, s. 11.

W świetle tego stwierdzenia warto poddać analizie działalność empiryczną nauczycieli edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej, którzy realizują badania w działalności pedagogicznej oraz w procesie podnoszenia swoich kwalifikacji zawodowych.

Jak podkreśla Janina Elżbieta Karney: „to właśnie gromadzenie wiedzy z ogromnej liczby faktów z praktyki kształcenia i wychowania stanowi podstawę i cel główny pedagogiki empirycznej”.

Wydaje się, że w badaniach w działaniu są obecne obydwie nurty: ten skoncentrowany na zmianie instytucji (przedszkola, szkoły) oraz nauczycieli, a także ten emancypacyjny, skoncentrowany na refleksyjnej działalności badaczy – nauczycieli.

Bibliografia

Wydawnictwa zwarte

- Bałachowicz J., *Indywidualizacja jako postulat i konieczność współczesnej edukacji początkowej*, Libron, Kraków 2011.
- Bauman T., *Jakościowe i ilościowe strategie poznania naukowego*, [w:] *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, T. Pilch, T. Bauman, Warszawa 2001.
- Bilewicz-Kuźnia B., Paczkowska T., *Metoda projektów w edukacji małego dziecka. Propozycje metodyczne do Programu wychowania przedszkolnego – Ku dziecku*, Wyd. Nowa Era sp. z o.o., Warszawa 2010.
- Brzezińska A., *Gotowość dzieci w wieku przedszkolnym do czytania i pisanie*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1987.
- Derewlana H. i in., *Entliczek Pentliczek. Badanie gotowości szkolnej. Karty do diagnozowania*, Wyd. Nowa Era sp. z o.o., Warszawa 2011.
- Domerecka B., Leśniewska I., Sikora R., Tałań P., *Poradnik dyrektora szkoły podstawowej. Ramowe plany nauczania*, ORE, Warszawa 2012.
- Dudzikowa M., Knasiecka-Falbierska K., *Sprawcy i/lub ofiary działań pozornych w edukacji szkolnej*, „Impuls”, Kraków 2013.
- Duraj-Nowakowa K., *Integrowanie edukacji wczesnoszkolnej*, „Impuls”, Kraków 1998.
- Gnitecki J., *Orientacje metodologiczne we współczesnej pedagogice*, Kraków 2006.
- Gruszczyk-Kolczyńska E. (red.), *O dzieciach uzdolnionych matematycznie. Książka dla rodziców i nauczycieli*, Wyd. Nowa Era, Warszawa 2012.
- Gruszczyk-Kolczyńska E., *O diagnozie nauczycielskiej, jej celach i zakresach*, „Bliżej przedszkola”, 2011/1.112.
- Helm J.H., Katz L. *Mali badacze; metoda projektu w edukacji elementarnej*, Wyd. CODN, Warszawa 2003.
- Janicka-Panek T., *Lider WDN*, CODN, Warszawa 2006.
- Janicka-Panek T., (red.), *Projekty badawcze w naukach społecznych (z teorii i praktyki)*, PWSZ, Skierniewice 2010.
- Janicka-Panek T., *Nauczyciel organizatorem procesu kształcenia*, „Życie Szkoły”, 2005/2.
- Janicka-Panek T., *Podstawy teoretyczne programu „Równaj w górę”, czyli jak praktycznie realizować indywidualizację procesu nauczania i wychowania uczniów klas 1-3 w szkole podstawowej*, www.nowaera.pl, 2011a.
- Janicka-Panek T., *Skuteczność zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej po trzech latach reformy*, „Fraszka Edukacyjna”, Warszawa 2004.
- Janicka-Panek T., *Zanim wybierzesz program i podręcznik do kształcenia zintegrowanego*, „Fraszka Edukacyjna”, Warszawa 2002.
- Janicka-Panek T., *Monitorowanie podstawy programowej w przedszkolu i klasach I-III – zarys autorskiej koncepcji*. Materiał przygotowany dla Wyd. Nowa Era, Warszawa 2011b.
- Janicka-Panek T., *Przegląd i definiowanie pojęć jako wstępny etap metodologii badań naukowych*, [w:] *Badanie – dojrzwianie – rozwój*, red., K.M. Czarnecki, F. Szlosek, Radom – Piotrków Trybunalski 2002.
- Janicka-Panek T. (red.), *O pewnym eksperymencie pedagogicznym*, [w:] *Badanie – dojrzwianie – rozwój*, F. Szlosek (red.), Warszawa – Radom 2007.
- Janicka-Panek T., Bieleń B., Małkowska-Zegadło H., *Program nauczania dla I etapu – edukacji wczesnoszkolnej „Szkołą na miarę”*, Wyd. Nowa Era, Warszawa 2009.
- Janicka-Panek T., Pieniążek A., Zaborek R., *Szkoły Kreatywnych Umysłów. Program edukacji wczesnoszkolnej*, Wyd. Grupa Edukacyjna S.A., Kielce 2013.
- Janowski A., *Poznawanie uczniów. Zdobywanie informacji w pracy wychowawczej*, „Fraszka Edukacyjna”, Warszawa 2002.

- Juszczak S., *Wybrane zagadnienia badań ilościowych w naukach społecznych – refleksje metodologiczne*, [w:] *Badanie – dojrzewanie – rozwój*, red., F. Szlosek, Warszawa – Radom 2006.
- Kamińska K., *Nauka czytania dzieci w wieku przedszkolnym*, WSiP, Warszawa 1999.
- Karbowniczek J., Kwaśniewska M., Surma B., *Podstawy pedagogiki przedszkolnej z metodyką*, Akademia Ignatianum, Wyd. WAM, Kraków 2011.
- Karney E., *Pedagogika empiryczna*, [w:] *Badanie – dojrzewanie – rozwój*, red., F. Szlosek, Warszawa – Radom 2008.
- Kemmis S., *Action research in retrospect and prospect, mimeo presented at the Annual General Meeting of the Australian Association for Research in Education*, Sydney 1980.
- Klim-Klimaszewska A., *Pedagogika przedszkolna; nowa podstawa programowa*, IW Erica, Warszawa 2010.
- Klim-Klimaszewska A., *Witamy w przedszkolu. Wspomaganie procesu adaptacji dziecka do środowiska przedszkolnego*, IW Erica, Warszawa 2010.
- Klus-Stańska D., *Dydaktyka wobec chaosu pojęć i zdarzeń*, Wyd. Akord „ŻAK”, Warszawa 2010.
- Komorowska H., *O programach w kształceniu ogólnym i zawodowym*, „Fraszka Edukacyjna”, Warszawa 2012.
- Kopik A. (red.), *Sześciolatki w Polsce. Raport 2006; diagnoza badanych sfer rozwoju*, Wyd. TEKST Sp. z o.o., Kielce 2006.
- Kowalik S. (red.), *Psychologia ucznia i nauczyciela. Podręcznik akademicki*, PWN, Warszawa 2011.
- Koźniewska E., Matuszewski A., Zwierzyńska E., *Skala gotowości edukacyjnej pięciolatek (SGE-5); Obserwacyjna metoda dla nauczycieli*, ORE, Warszawa 2010.
- Krzyżewska J., *Aktywizujące metody i techniki w edukacji wczesnoszkolnej*, Suwałki 1998.
- Kubinowski D., Nowak M., *Wstęp* [w:] *Metodologia pedagogiki zorientowanej humanistycznie*, red. D. Kubinowski, M. Nowak, Kraków 2006.
- Kwiatkowska H., Kwiatkowski S.M. (red), *Edukacja nauczycielska w perspektywie wymagań współczesnego świata*, „Żak”, Warszawa 1998.
- Kwieciński Z., *Zmienić kształcenie nauczycieli*, [w:] *Edukacja nauczycielska w perspektywie wymagań współczesnego świata*, Kwiatkowska H., Kwiatkowski S.M. (red), „Żak”, Warszawa 1998.
- Lewin K., *Action Research and Minority Problems*, „Journal of Social Issues”, 1946, Volume 2, ISSN 4, s. 34-36.
- Lewowicki T., *Teoria i praktyka edukacji nauczycielskich – zmaganie o model kształcenia w okresie transformacji ustrojowej*, WSP, Opole 1994.
- Lubczyńska E. (red.), *Jak wspólnie diagnozować sytuację szkoły*, Wyd. CODN, Warszawa 2001.
- Lubomirska K. (red.), *Edukacja elementarna. Podstawy teoretyczne – wybrane zagadnienia*, Wyd. CODN, Warszawa 2005.
- Łobocki M., *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Kraków 2006.
- Majchrzak I., *Wprowadzanie dziecka w świat pisma*, WSiP, Warszawa 1995.
- Majchrzak I., *Nazywanie świata — odmienna metoda nauki czytania*, MAC Edukacja, Kielce 2005.
- Mizerek H., *Autoewaluacja w szkole po ośmiu latach*, [w:] *Autoewaluacja w szkole*, red. E. Tołwińska-Królikowska, Warszawa 2010.
- Moje dziecko w przedszkolu i szkole. Poradnik dla rodziców uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*, MEN, Warszawa 2011.
- Niemiec J., *O re – interpretację „pedagog edukacyjnego startu”*, [w:] *Współczesne tendencje rozwoju pedagogiki wczesnoszkolnej*, Kozak-Czyżewska E., Zdybel D., Krępa B. (red.), Wyd. UMCS, MAC Edukacja, Kielce 2005.
- Niemierko B., *Podręcznik skutecznej dydaktyki, Rozdz. Plan jako wytyczne działania*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007.
- Niemierko B., *Diagnostyka edukacyjna*, Warszawa 2009.
- Palka S., *Humanistyczne podejście w badaniach pedagogicznych i praktyce pedagogicznej*, [w:] *Metodologia pedagogiki zorientowanej humanistycznie*, D. Kubinowski, M. Nowak (red.), Kraków 2006.

- Podniesienie efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Materiały Szkoleniowe*, cz. I i II, MEN, Warszawa 2010.
- Puślecki W., *Modernizacja kompetencji profesjonalnych nauczycieli edukacji początkowej*, [w:] *Idee i strategie edukacji nauczycieli klas I-III i przedszkoli*, Adamek J. (red.), WSP, Kraków 1998.
- Pytkowski W., *Organizacja badań i ocena prac naukowych*, Warszawa 1985.
- Rocławski B., *Badanie tempa i techniki czytania. Teoria i praktyka*. Glottispol, Gdańsk 1998.
- Rocławski B., *Podstawy wiedzy o języku polskim dla glottodydaktyków, pedagogów, psychologów i logopedów*, Glottispol, Gdańsk 2001.
- Smolińska-Theiss B., *Badanie w działaniu. W poszukiwaniu metod organizowania środowiska wychowawczego*, Warszawa 1988.
- Strykowski W., Strykowska J., Pielachowski J., *Kompetencje nauczyciela szkoły współczesnej*, Poznań 2003.
- Suckiel i in., *Nadzór dyrektora szkoły nad nową podstawą programową*, FORUM, sp. z o.o., Poznań 2009 (aktualizacja 2010).
- Śliwowski B., *Diagnoza społeczeństwa publicznego szkolnictwa II RP w gorszej centralizacji*, „Impuls”, Kraków 2013.
- Uszyńska-Jarmoc J., *Rozwój dziecka w edukacji*, [w:] Lubomirska K. (red.), *Edukacja elementarna. Podstawy teoretyczne – wybrane zagadnienia*, Wyd. CODN, Warszawa 2005.
- Wilgocka-Okoń B., *Gotowość szkolna dzieci sześciolatków*, „Żak”, Warszawa 2003.
- Witkowski L., *Edukacja wobec sporów o ponowoczesność*, t. 1-3, IBE, Warszawa 2007.
- Zaczyński W.P., *Praca badawcza nauczyciela*, Warszawa 1997.
- Zalewska-Bujak M., *Profil zawodowy nauczyciela wspierającego rozwój dzieci na etapie edukacji wczesnoszkolnej*, [w:] *Wspieranie rozwoju dzieci w procesie wczesnej edukacji. Praca zbiorowa*, red. W. Puślecki, Wrocław 2008.

Akty prawne

- Rozporządzenie MEN z dnia 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach* (Dz.U. z 2013 r., poz. 532).
- Rozporządzenie MEN z dnia 10 maja 2013 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie nadzoru pedagogicznego* (Dz. U. z 2013 r., poz. 560).
- Rozporządzenie MEN z dnia 30 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół* (Dz.U. z 2012 r., poz. 997).
- Rozporządzenie MEN w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych* (Dz.U. z 2012 r., poz. 204).
- Rozporządzenie MEN z dnia 7 października 2009 r. w sprawie nadzoru pedagogicznego* (Dz.U. Nr 168, poz. 1324).

Aneksy

Aneks 1

Przykłady dobrych praktyk Projekt edukacyjny dla dzieci w wieku 5-6 lat „Uczymy się czytać i pisać, bawiąc” oparty na koncepcji wprowadzenia dzieci w świat pisma według Ireny Majchrzak²⁹

Spis treści

Wstęp	54
1. Cele projektu	54
2. Metody i formy pracy	55
3. Treści programowe	55
4. Sposoby realizacji projektu	56
5. Warunki realizacji treści programowych	59
6. Uwagi o realizacji projektu	59
7. Ewaluacja projektu	59
Bibliografia	60
Załączniki:	60
nr 1 – karta obserwacji	60
nr 2 – kwestionariusz ankiety dla rodziców	61

²⁹ Projekt został opracowany na podstawie propozycji nauczycielek Anny Kantorek i Ewy Ścibor (Szkoła Podstawowa w Jamnie, Gmina Łowicz).

Wstęp

Uczenie się dziecka w wieku przedszkolnym polega m.in. na tym, że uczy się ono spontanicznie w różnych sytuacjach, często przypadkowo i mimowolnie. Jest to tzw. uczenie się okazjonalne. Zabawa jest podstawowym rodzajem działalności dzieci w wieku przedszkolnym. Poprzez różnorodne ćwiczenia, gry i zabawy, w sposób przystępny i przyjemny można wprowadzić dziecko w świat liter i cyfr. Dzieci mają wrodzone zdolności do zdobywania coraz to większej ilości informacji o otaczającym je życiu społecznym i przyrodniczym. Ten „głód wiedzy” dotyczy także zainteresowania literami i cyframi, czytaniem, pisaniem, które wzmacnia się w wieku 5-6 lat. Uwzględniając indywidualne potrzeby i możliwości dzieci w wieku przedszkolnym, można wprowadzić je w świat znaków (liter, cyfr) poprzez różnorodne systemowo dobrane zabawy, uwzględniające w dużym stopniu koncepcję Ireny Majchrzak.

1. Cele projektu

Cele ogólne:

- stymulowanie rozwoju aktywności dzieci poprzez prowadzenie różnorodnych ćwiczeń i zabaw zmierzających do nabycia umiejętności czytelnicych i społecznych,
- wyzwalanie pozytywnych emocji u dziecka podczas zabawy przygotowujących dziecko do czytania i pisania,
- rozbudzenie wiary dziecka we własne możliwości,
- globalne czytanie wyrazów,
- utrwalanie zapisów swoich imion i imion rówieśników,
- rozwijanie zainteresowania czytaniem i pisaniem,
- oswojenie dzieci z systemem znaków (liter i cyfr),
- stymulowanie aktywności,
- wdrażanie do współpracy podczas zabawy.

Cele szczegółowe:

- kształtowanie analizy słuchowej, wzrokowej i wzrokowo-słuchowej,
- wzbogacanie słownika dziecka,
- rozwijanie mowy komunikatywnej,
- kształtowanie postawy kreatywnej,
- włączanie rodziców do procesu nauki czytania i pisania prowadzonej w formie zabawy.

W wyniku udziału w projekcie dziecko potrafi:

- odczytać własne imię i rozpoznać je wśród innych,
- dokonać syntezy własnego imienia z sylab bądź głosek,
- odczytać imię rówieśników,
- ułożyć swoje imię z rozsypanki literowej wg wzoru i z pamięci,
- odszukać i zaznaczyć wskazane przez nauczyciela litery w swoim imieniu,
- rozpoznawać wybrane litery alfabetu,
- dokonać analizy i syntezy wybranych wyrazów,
- dzielić wyrazy na sylaby,
- wyróżnić głoskę w nagłosie, śródgłosie i wygłosie,
- globalnie rozpoznawać wybrane nazwy,
- dobierać podpisy do osób lub obrazków (przedmiotów),
- czytać wyrazy oraz proste zdania,

- czytać krótkie teksty ze zrozumieniem,
- ułożyć i rozwiązać prostą krzyżówkę,
- rozpoznawać i nazywać znaki interpunkcyjne,
- nawiązywać przyjazne relacje z rówieśnikami z grupy.

2. Metody i formy pracy

Metody:

- podające (pogadanka, opis, opowiadanie, praca z tekstem),
- problemowe (metoda sytuacyjna, klasyczna metoda problemowa),
- waloryzujące (drama, inscenizacja),
- praktyczne (ćwiczenia, realizacja konkretnego wytworu).

Formy:

- zbiorowa,
- indywidualna (jednolita i/lub zróżnicowana),
- zespołowa (jednolita i/lub zróżnicowana).

3. Treści programowe

Zadaniem nauczyciela jest zaplanowanie tak treści programowych, aby zapewnić optymalną stymulację językową, słuchową i werbalną dziecka. Treści programowe uwzględniają narastający stopień trudności. Nauczyciel dostosuje treści do umiejętności i potrzeb indywidualnych dzieci.

W realizacji projektu przewiduje się m.in. następujące treści:

1. Poznanie zapisu swojego imienia (inicjacja).
2. Rozpoznawanie imienia własnego i rówieśników wśród innych imion.
3. Prezentacja liter alfabetu (litery wielkie i małe, pisane i drukowane).
4. Etykietowanie obrazków, przedmiotów oraz rozpoznawanie ich (globalne czytanie wyrazów).
5. Analiza i synteza słuchowa (wzrokowo-słuchowa).
6. Zabawy z kartami i obrazkami inspirującymi do czytania.
7. Dobieranie rymowanek i stosowanie wyliczanek w zabawach fonetycznych.
8. Przyporządkowywanie napisów do odpowiednich ilustracji, przedmiotów.
9. Tworzenie za pomocą alfabetu ruchomego wyrazów i prostych zdań (podpisywanie).
10. Czytanie krótkich tekstów w powiązaniu z oglądaniem odpowiednich ilustracji.
11. Odczytywanie rebusów obrazkowo-sylabowych, krzyżówek, wykreślanek, płataninek, szyfrogramów itp.
12. Czytanie tekstów o zróżnicowanym stopniu trudności z różnicowaniem intonacji głosu.
13. Organizowanie sesji czytania.
14. Poznawanie rówieśników i wspólne zabawy.
15. Integrowanie edukacji językowej z edukacją matematyczną, społeczną i artystyczną.

4. Sposoby realizacji projektu

Inicjacja

Na początku z każdym dzieckiem przeprowadzamy tzw. „akt inicjacji”. Zapraszamy do siebie kolejno każde dziecko uczestniczące w zajęciach i zapisujemy na wizytówce jego imię. Objaśniamy wszystkie litery występujące w imieniu. Z każdym dzieckiem pracuje się oddzielnie, starając się, aby odczuło, że cała ta ceremonia jest bardzo ważna. Liczymy litery w imieniu. Dziecko odchodzi na miejsce ze swoją wizytówką. Przydzielanie wizytówki dotyczy również nauczyciela.

Zabawy z imionami

Sprawdzanie obecności – dzieci ustawiają się pod swoimi wizytówkami ściennymi. Puste miejsca oznaczają nieobecne osoby. Od czasu do czasu należy przewieszzać wizytówki na inne miejsca.

Imiona w parach – dzieci siadają w parach naprzeciw siebie ze swoimi wizytówkami. Przedstawiając się sobie, demonstrują wizytówkę. Następnie wymieniają się wizytówkami.

W ten sposób dzieci poznają imiona wszystkich rówieśników z grupy.

Moje krzeselko – wizytówki z imionami umieszczamy na krzeselkach dzieci. Wykonujemy różne ćwiczenia mające na celu rozpoznanie swojego krzeselka, np. szukanie przez dzieci własnego krzeselka wśród krzesłek stojących bezładnie na środku sali i odstawienie go na odpowiednie miejsce przy stole.

Znajdź swoje imię – wizytówki rozrzucaamy na dywanie. Dzieci biegają, starając się je omijać. Na umówiony sygnał szukają swojego imienia i stają przy nim.

Imiona – skreślanie – nauczycielka na dużym arkuszu wypisuje imiona wszystkich dzieci biorących udział w zabawie. Dzieci kolejno podbiegają i flamastrem skreślają swoje imię. Można też dzieci podzielić na 2 grupy. Wygrywa ta, która pierwsza skreśli imiona dzieci z grupy.

Uporządkuj imiona – kilkoro dzieci siedzi w szeregu. Przed nimi leżą wizytówki przypadkowo poukładane. Wybrane dziecko podaje odpowiednią wizytówkę właściwemu koledze.

Głuchy telefon z imionami – dzieci siedzą w rzędzie. Wyznaczone dziecko podaje koledze na ucho jedno z imion dzieci. Kolejno każde dziecko przekazuje imię, a ostatnie mówi je na głos i wskazuje wizytówkę z tym imieniem. Zajmuje miejsce na końcu rzędu, a zabawę rozpoczyna następne dziecko.

Ściana pełna liter – na ścianie zawieszamy alfabet. Są to wszystkie litery – wielkie, małe, pisane oraz drukowane. Małe powinny znaleźć się pod wielkimi (ściana liter). Składa się ona z liter alfabetu i z umieszczonych wcześniej na ścianach wizytówek z imionami dzieci uczestniczących w zajęciach. Dzieci odszukują litery swojego imienia w alfabecie. Potem odbywa się prezentacja. Litery omawiane są w kolejności alfabetycznej.

Targ liter – jest to rodzaj gry, polegającej na składaniu z liter własnego imienia, szukaniu ukrytych w imieniu innych słów, skompletowaniu całego alfabetu poprzez kolekcjonowanie liter otrzymanych od kolegi lub nauczyciela drogą zamiany – litera, której mi brakuje, za literę niewystępującą we własnym imieniu.

Każdemu dziecku dajemy kopertę, w której znajdują się litery, z których składa się jego imię. Prosimy dziecko, aby ułożyło z nich swoje imię. Na początku dziecko śledzi napis na kopercie. Zabawę kontynuujemy dotąd, dopóki dziecko potrafi ułożyć swoje imię bez wzoru i robi to z zainteresowaniem.

Potem proponujemy, aby z liter swojego imienia dziecko ułożyło inne słowa, np.: z imienia Bartek – bar, teka, rata, bat itd.

Nazywanie świata – „światem” będzie najpierw klasa przedszkolna i wszystko, co się w niej znajduje. Każda rzecz ma nazwę, którą można napisać i przeczytać. W trakcie zabawy

dzieci utrwalają poznane litery alfabetu. Odczytywanym wyrazem musi być koniecznie rzeczownik, ponieważ istotą tej zabawy jest położenie odpowiedniej kartki obok odpowiedniego przedmiotu – podpisywanie obiektów.

Przy pierwszej próbie zabawy w „Nazywanie świata” używamy wyrazów najprostszych – lala, auto, klocki, okno.

Słownictwo w ramach „Nazywania świata” będzie związane z tematami planów miesięcznych lub tygodniowych.

L.p.	Kręgi tematyczne	Wyrazy do czytania
1.	Jestem przedszkolakiem	wszystkie imiona dzieci w grupie, np. Antek, Hania, Zosia, Zuzia, Michalina, Kuba, Klaudia, Miłosz, Julka, imię nauczyciela
2.	Przedszkole	okno, drzwi, krzesło, kuchnia, sala, ubicacja, meble, tablica, telewizor, wieża, stół, ściana; kredki, farby, plastelina, klocki, lalka, wózek, auto, miś, maskotki, piłki, gra, wiaderko, łopata, skakanka
3.	Rodzina	mama, tata, babcia, dziadek, siostra, brat, ciocia, wujek, kuzyn, kuzynka
4.	Bezpieczeństwo na drodze	znak, policjant, przejście dla pieszych, lizak, samochód, sygnalizacja świetlna, piesi, ulica, droga
5.	Części ciała	głowa, włosy, oko, nos, usta, język, ucho, szyja, ręka, dłoń, palce, noga, kolano, stopa, plecy, brzuch
6.	Warzywa i owoce	warzywa: marchew, pietruszka, seler, por, cebula, rzodkiewka, kapusta, sałata, koper, burak, papryka, ziemniak, szczypiorek, kalafior, pomidor, ogórek, kalarepa
		owoce: jabłko, gruszka, śliwka, wiśnia, agrest, truskawka, arbuz, czereśnia, porzeczka, malina, jagoda, kiwi, pomarańcza, banan, cytryna, mandarynka, winogrono
7.	Zwierzęta	leśne: wiewiórka, zając, wilk, lis, dzik, sarna, jelen, niedźwiedź, jeź, borsuk
		gospodarstwo domowe: pies, kot, mysz, kura, kaczka, gęś, indyk, królik, krowa, koza, koń, świnia, owca
8.	Ptaki	jaskółka, bocian, kukułka, skowronek, wróbel, sikorka, wrona, gawron, sroka, słowik, gil, jemiółuszka, kruk, skowronek, gołąb
9.	Drzewa	dąb, kasztanowiec, klon, brzoza, lipa, leszczyna, jarzębina, jabłoń, grusza, śliwa
10.	Święta	Boże Narodzenie: gwiazda, choinka, bombki, łańcuch, anioł, opłatek, wigilia, stajenka, jemiola, sianko, prezenty, lampki, ozdoby, kolędy, życzenia
		Wielkanoc: zając, koszyk, jajko, szynka, babka, kielbasa, baranek, święconka, pisanka, mazurek, kurka, życzenia, spotkania rodzinne
11.	Czas	rok, pory roku, wiosna, lato, jesień, zima, tydzień (nazwy), dzień, noc, godzina, minuta, sekunda, miesiące (nazwy)
12.	Rośliny ozdobne	tulipan, bez, konwalia, przebiśnieg, krokus, sasanka, róża, stokrotka, fiołek, narcyz, żonkil, lawenda
13.	Kolory	czerwony, zielony, żółty, niebieski, różowy, pomarańczowy, czarny, biały, fioletowy, brązowy
14.	Łąka	bocian, żaba, trawa, kwiaty, motyl, ślimak, mucha, osa, pszczoła, biedronka, mrówka
15.	Ubrania	sweter, bluzka, spodnie, spódnica, sukienka, piżama, kurtka, płaszcz, czapka, szalik, rękawiczki, buty, łapcie, rajstopy, skarpetki
16.	Zawody	piekarz, kucharz, adwokat, nauczycielka, lekarz, pielęgniarka, ogrodnik, informatyk, stomatolog, krawiec, fryzjer, strażak, kucharka
17.	Higiena	mydło, szczotka, pasta, ręcznik, gąbka, szampon, grzebień, krem, chusteczka, łazienka, toaleta
18.	Pojazdy	samolot, auto, tramwaj, kolejka, lokomotywa, statek, balon, szybowiec, helikopter, kuter
19.	Pogoda	deszcz, mgła, śnieg, słońce, woda
20.	Bank i pieniądze	monety, banknoty, zakupy, bank, oszczędności, długi, pożyczka, rata

Warto włączyć rodziców (opiekunów) do realizacji tego etapu poprzez skierowanie apelu o zabawę w „podpisywanie” – etykietowanie przedmiotów w domu, np. umieszczenie napisów na przedmiotach znajdujących się w kuchni, następnie w łazience.

Sesje czytania

- 1. Pory roku** – zabawa wzbogacająca słownictwo. Dzieci dzielą się spontanicznie na 4 grupy. Każda z nich wybiera 1 porę roku. Potem wyszukują planszę, na której została umieszczona pierwsza litera jej nazwy: Z – zima, W – wiosna, L – lato, J – jesień. Każda grupa ze zbioru wyrazów wybiera określenia pasujące do danej pory roku, np. zima, kulig, mróz, lód, śnieg, bałwan, karmnik, sanki, łyżwy, narty, choinka, sople. Wyrazy można łączyć z obrazkami.
- 2. Słoneczko wyrazowe** – każde dziecko otrzymuje kartkę z narysowanym słoneczkiem. W środku słoneczka znajduje się sylaba. Spośród kartoników z dowolnymi sylabami znajdującymi się w przygotowanej dla każdego dziecka kopercie, dzieci wyszukują te, które z sylabą w słoneczku mogą utworzyć nowy wyraz.
- 3. Potrafię czytać z zamkniętymi oczami** – próby odczytywania liter, gdy nauczyciel (lub drugie dziecko) dokonuje zapisu na plecach dziecka.
- 4. Wyrazy do tańca** – dzieci otrzymują kartoniki z sylabami w różnych kolorach. W trakcie muzyki dobierają się w pary według kolorów kartoników i odczytują powstałe wyrazy. Z czasem nauczyciel modyfikuje zabawę, zwiększając stopień trudności (brak koloru).
- 5. Szukaj słowa w słowie** – dzieci otrzymują kartoniki z wyrazami. Należy je tak dobrać, że jeden wyraz jest elementem drugiego (np. listek – lis, laska – las, parasol – para, pasta – pas, tatarak – tata, rak). Na sygnał, dzieci poszukują swojej pary. Wygrywają te, które pierwsze znajdą odpowiednie wyrazy.
- 6. Szukaj obrazka** – jedno z dzieci dysponuje bankiem liter. Na stole znajduje się wiele różnych obrazków. Bankier wybiera literę, a pozostali gracze starają się znaleźć jak najwięcej obrazków, których nazwa rozpoczyna się na daną głoskę. Kto nazbiera najwięcej, zostaje bankierem. Litera raz wybrana nie bierze już udziału w grze następnej.
- 7. Karty migawkowe** – karty do czytania globalnego z wyrazami nauczyciel wprowadza według tematyki kompleksowej; są to ćwiczenia tzw. krótkiej ekspozycji. Nauczyciel prezentuje kartę (obrazek + wyraz), a dzieci starają się skupić uwagę i wzrok na obiekcie i podać prawidłową odpowiedź (co widziały, co przeczytały?).

Zabawy usprawniające analizę i syntezę słuchową

- 1. Co słyszysz?** – w zabawie wykorzystujemy całą gamę dźwięków, by dziecko mogło udzielić odpowiedzi na pytanie „Co słyszysz?”. Dzieci odwrócone tyłem do nauczyciela rozpoznają dźwięki, np. przelewanej wody, gnieczonego papieru, szelest folii, a potem wypowiedzianych głosek i słów itp.
- 2. Słucham, wiem, odczytuję** – zabawa lub gra dydaktyczna, w czasie której dzieci słuchają odgłosów (jakie wydają: pojazdy, zwierzęta itp.) i odgadują je.
- 3. Wiatr** – dzieci siedzą wkoło i wydają w dowolnej kolejności dźwięk „sz”. Jedno z dzieci krąży na zewnątrz koła, ma za zadanie odgadnąć, kto wydał w danej chwili dźwięk „sz”.
- 4. Namaluj mnie** – wyodrębnianie głosek na początku, w środku lub na końcu wyrazu, można połączyć z działalnością plastyczną dzieci. W rogu kartoników przeznaczonych do rysowania można nakleić niewielkie ilustracje przedstawiające przedmioty znane dzieciom. Dobór obrazków uwzględnia występowanie odpowiedniej głoski na początku w środku lub na końcu każdego z wyrazów. Zadaniem dzieci jest narysowanie takiego przedmiotu, który również zaczyna się, zawiera lub kończy taką samą głoską.
- 5. Domino obrazkowe** – nauczyciel rozpoczyna zabawę, kładąc na stoliku dowolny obrazek. Zadaniem dziecka jest wyszukać następny obrazek, którego nazwa rozpoczyna się ostatnią głoską z wyrazu będącego nazwą poprzedniego obrazka.

- 6. Zabawa pt. „W drukarni”** – wykorzystanie stempelków do „drukowania” podpisów obiektów, próby kreślenia elementów literopodobnych, ozdabianie podpisów itd.

5. Warunki realizacji treści programowych:

- umieszczenie w sali alfabetu – „kieszonki” z literami pisanymi i drukowanymi, wielkimi i małymi,
- przeprowadzenie „Aktu inicjacji” i umieszczenie w sali imion dzieci w formie wizytówek (taki sam kolor i kształt karteczek),
- codzienne sprawdzanie obecności dzieci przez ustawianie się przed swoją wizytówką,
- umieszczenie imion na krzeselkach, na wieszakach, szafkach w sali jako znaków rozpoznawczych,
- przygotowanie dla każdego dziecka koperty (podpisanej jego imieniem), która zawiera litery imienia dziecka do układania oraz dużej wizytówki do zabawy,
- organizowanie zabaw i gier czytelniczych doskonalących umiejętność czytania; w tym etap pt. „kaprysy liter”. Jeżeli litera „c” spotka „h”, to..., jeżeli spotka „z” itd.,
- systematyczne wzbogacanie kącika czytelniczego o książeczki dla dzieci,
- organizowanie sesji czytania,
- uwzględnienie indywidualnych możliwości dzieci w opanowaniu nauki czytania i pisania,
- stwarzanie przyjaznej atmosfery w trakcie realizowania poszczególnych etapów projektu.

Prawidłową realizację treści projektu zapewnia również właściwa baza dydaktyczna. Należą do niej pomoce:

- znajdujące się w przedszkolu: płyty CD z podkładami muzycznymi oraz z zagadkami słuchowymi,
- kącik książki,
- pozycje książkowe I. Majchrzak dotyczące gier czytelniczych: „Nazywanie świata”,
- wykonane przez nauczyciela: wizytówki, podpisy na szafkach, półkach, krzeselkach, taśma z alfabetem zawierająca litery drukowane i pisane wielkie i małe, kartki z imionami, koperty z pojedynczymi literami imienia dziecka, wyrazy, zdania na kartonach, koperty z rozsypankami wyrazowymi i sylabowymi, koperty z obrazkami i wyrazami (zdaniami), koperty z zadaniami do wykonania, kartki z sylabami, ilustracje tematyczne.

6. Uwagi o realizacji projektu

Projekt z zakresu nauki czytania i pisania realizowany będzie w roku szkolnymw z grupą dzieci w wieku lat. Treści programowe realizowane będą w ciągu codziennej pracy oddziału przedszkolnego, w wymiarze 20-30 minut. Zapis z realizacji zajęć dokonywany będzie w ogólnym dzienniku zajęć przedszkola.

7. Ewaluacja projektu

Konieczne jest przeprowadzenie ewaluacji, aby przekonać się, czy realizowany projekt przynosi pożądane rezultaty.

W czasie trwania realizacji projektu badane będą osiągnięcia dzieci poprzez:

- obserwowanie ich zachowań w sytuacjach zadaniowych (karty obserwacji, obserwacja przedszkolna),

- stosowanie kart zadaniowych diagnozujących umiejętności dzieci 2 razy w roku – po półroczu oraz na koniec roku szkolnego,
- rozmowy z dziećmi podczas zajęć,
- badania ankietowe wśród rodziców,
- zajęcia otwarte dla rodziców – co najmniej 2 razy w ciągu roku szkolnego,
- obserwacja zajęć (koleżeńska lub/i przez dyrektora przedszkola) w ramach sprawowania nadzoru pedagogicznego.

Bibliografia

Brzezińska A., *Gotowość dzieci w wieku przedszkolnym do czytania i pisania*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1987.

Kamińska K., *Nauka czytania dzieci w wieku przedszkolnym*, WSiP, Warszawa 1999.

Krzyżewska J., *Aktywizujące metody i techniki w edukacji wczesnoszkolnej*, Suwałki 1998.

Majchrzak I., *Wprowadzanie dziecka w świat pisma*, WSiP, Warszawa 1995.

Majchrzak I., *Nazywanie świata – odmienna metoda nauki czytania*, MAC Edukacja, Kielce 2005.

Załączniki

Załącznik 1

KARTA OBSERWACJI OSIĄGNIĘĆ DZIECKA

.....
imię i nazwisko dziecka

Przewidywane osiągnięcia dziecka	Czas osiągnięcia umiejętności	Uwagi
Rozpoznaje swoje imię		
Układa imię z liter według wzoru		
Układa imię z liter bez wzoru		
Odczytuje imiona kolegów		
Odczytuje globalnie 10-15 wyrazów		
Odczytuje globalnie 15-20 wyrazów		
Odczytuje globalnie 20 i więcej wyrazów		
Układa podpisy do wyrazów		
Układa podpisy do obrazków		
Układa wyrazy z rozsypanek sylabowych		
Układa krótkie zdania z rozsypanek wyrazowych		
Tworzy za pomocą alfabetu ruchomego wyrazy		
Tworzy za pomocą alfabetu ruchomego krótkie zdania		
Czyta krótkie zdania		
Dobiera zdania do odpowiednich ilustracji		
Czyta krótkie teksty		
Inne.....		

.....
Data i podpis nauczyciela

Załącznik 2

KWESTIONARIUSZ ANKIETY DLA RODZICÓW

Drodzy Państwo, bardzo proszę o wypełnienie anonimowej ankiety dotyczącej Państwa opinii o projekcie edukacyjnym „**Uczymy się czytać i pisać przez zabawę**” wdrażanym w naszym przedszkolu w grupie dzieci pięcio- i sześciolletnich. Proszę podkreślić wybraną odpowiedź. Uzyskane informacje zostaną wykorzystane w celu doskonalenia jakości pracy w realizacji projektu w przyszłości.

1. Czy Państwa zdaniem dziecko powinno w przedszkolu uczyć się liter i cyfr?
tak
nie
nie mam zdania

2. Czy nauczyciel zapoznał Państwa z odmienną metodą nauki czytania według I. Majchrzak?
tak
częściowo
nie

3. Czy zdaniem Państwa zastosowana przez nauczyciela metoda pomaga dziecku w nauce czytania i pisania?
tak
częściowo
nie

4. Czy zastosowana przez nauczyciela innowacyjna metoda nauki czytania spełniła Państwa oczekiwania?
tak
częściowo
nie

5. Czy zaproponowane zajęcia były atrakcyjne dla dziecka?
tak
nie
nie mam zdania

6. Czy Państwa dziecko robi systematyczne postępy w nauce czytania?
tak
częściowo
nie

7. Czy Państwo zachęcali swoje dziecko do czytania?
tak
nie

8. Jakie próby z zakresu pisania podejmuje Państwa dziecko?

- Nie podejmuje pisania
- Kreśli elementy litero- i cyfropodobne
- Pisze wybrane litery
- Pisze wybrane cyfry
- Podpisuje obrazki swoim sposobem
- Podpisuje swoim imieniem wykonane prace
- Z własnej inicjatywy podejmuje próby pisania
- Potrafi napisać

9. Proszę wyrazić swoją opinię na temat celowości, słuszności wprowadzania liter i cyfr w przedszkolu

.....

.....

.....

Bardzo dziękuję Państwu za udzielenie informacji.

Aneks 2

Indywidualny program wspomagania i korygowania rozwoju dziecka/dzieci³⁰

Imię i nazwisko dziecka/dzieci

.....
.....

Wyniki diagnozy przedszkolnej

.....
.....
.....

Cele do osiągnięcia w pracy z dzieckiem/dziećmi

.....
.....
.....
.....

Działania realizowane z dzieckiem/dziećmi

.....
.....
.....
.....

Metody pracy z dzieckiem/dziećmi

.....
.....
.....

Działania wspierające rodziców dziecka

.....
.....
.....
.....

Zakres współdziałania (z poradnią, specjalistami, instytucjami...)

.....
.....
.....
.....

³⁰ Do realizacji w roku poprzedzającym rozpoczęcie nauki w szkole podstawowej; dla dzieci o jednorodnych potrzebach można przygotować jeden wspólny program.

OŚRODEK
ROZWOJU
EDUKACJI

Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
tel. 22 345 37 00
fax 22 345 37 70

www.ore.edu.pl

EGZEMPLARZ BEZPŁATNY

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Publikacja współfinansowana przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego